

Rita Kennis
Annet Jager
Ton Eimers
m.m.v. Mariska Roelofs

SCHOOLMAATSCHAPPELIJK WERK IN HET MBO

Een evaluatie van de invulling
en meerwaarde van SMW in het mbo

Schoolmaatschappelijk werk in het mbo

Een evaluatie van de invulling en meerwaarde van SMW in het mbo

Rita Kennis
Annet Jager
Ton Eimers
m.m.v. Mariska Roelofs

Nijmegen, 5 februari 2018

KBA Nijmegen
Professor Molkenboerstraat 9
6524 RN Nijmegen
Tel. 024- 382 32 40 / info@kbanijmegen.nl

Foto omslag: © Can Stock Photo / monkeybusiness

Schoolmaatschappelijk werk in het mbo

Een evaluatie van de invulling en meerwaarde van SMW in het mbo

ISBN 978-94-92743-07-7
840

© 2018 KBA Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van KBA Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Samenvatting, conclusies en aanbevelingen	1
Samenvatting	1
Conclusies	3
Aanbevelingen	4
1 Inleiding	7
1.1 Onderzoeksvragen	7
1.2 Onderzoeksaanpak en respons	9
2 Achtergrond en ontstaansgeschiedenis	11
3 Vormgeving van schoolmaatschappelijk werk in het mbo	13
3.1 Verschijningsvormen en organisatie van SMW	13
3.2 Inzet en doelgroepen van SMW	15
3.3 Invulling van SMW	18
3.4 SMW in de bredere interne en externe zorgstructuur	21
3.5 Financiering van SMW	24
4 Waardering en effect van schoolmaatschappelijk werk in het mbo	27
4.1 Meerwaarde specifieke positie en expertise van SMW	27
4.2 Meerwaarde SMW in de ondersteuning van studenten	29
4.3 Meerwaarde SMW in de schoolondersteuning	33
4.4 Meerwaarde SMW in de toeleiding naar hulpverlening en afstemming met jeugdhulp	35
4.5 Aansluiting van onderwijs en jeugdhulp als gevolg van de jeugdwet	36
Bijlage 1 – overzicht afgenomen interviews	43

Samenvatting, conclusies en aanbevelingen

In opdracht van het ministerie van OCW is een evaluatie uitgevoerd naar het schoolmaatschappelijk werk (SMW) in het mbo. Twee onderzoeksvragen staan in het onderzoek centraal:

1. Op welke manieren geven mbo-instellingen invulling aan schoolmaatschappelijk werk?
2. Wat is het effect van schoolmaatschappelijk werk binnen het mbo en hoe wordt dit door betrokkenen gewaardeerd?

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden is een online enquête uitgezet onder alle mbo-instellingen en zijn in totaal 22 interviews gehouden bij mbo-instellingen, gemeenten en andere stakeholders. Zestig van de 65 mbo-instellingen hebben de vragenlijst ingevuld. Dat is een respons van 92 procent.

Samenvatting

SMW aangeboden op vrijwel alle instellingen, organisatie van SMW verschilt

Op één mbo-instelling na bieden alle mbo-instellingen schoolmaatschappelijk werk aan. Dat SMW wordt op bijna alle mbo-instellingen (90%) uitgevoerd door daarvoor opgeleide schoolmaatschappelijk werkers, al dan niet in combinatie met andere professionals, zoals zorgcoördinatoren, schoolpsychologen of andere professionals uit de tweedelijns ondersteuning of externe instanties. Scholen verschillen in de manier waarop zij het SMW hebben georganiseerd. De meeste mbo-instellingen hebben gekozen voor inhuur van SMW, of een combinatie van inhuur met eigen mensen. De reden is omdat het SMW zo beter in de interne zorgstructuur ingebed kan worden.

Brede en omvangrijke inzet van SMW voor studenten met buitenschoolse problematiek

Jaarlijks ondersteunt SMW naar schatting ruim 32.000 mbo-studenten. SMW wordt op vrijwel alle instellingen breed ingezet – niet beperkt voor bepaalde niveaus, leerwegen of opleidingen. De verschillen tussen de mbo-instellingen in het percentage studenten dat door SMW wordt ondersteund zijn vrij groot.

Verschillende soorten problemen kunnen een reden zijn om SMW in te zetten. Internaliserende gedragsproblemen en ggz-problematiek komen echter het meest voor. Daarnaast ziet SMW ook veel studenten met problemen thuis en met financiële problemen.

Verschillende taakgebieden, ondersteuning aan de student staat op één.

Binnen het schoolmaatschappelijk werk worden drie taakgebieden onderscheiden. Het gaat om [1] het bieden van hulpverlening aan de student, [2] het ondersteunen van het team en de school door de inbreng van deskundigheid en [3] het toeleiden naar speciale en geïndiceerde zorg.

Op vrijwel alle instellingen voert het SMW deze drie taken ook daadwerkelijk uit. Het bieden van ondersteuning aan de student is daarbij de belangrijkste taak. Deze ondersteuning is in

principe kortdurend. Daarnaast wordt veel tijd besteed aan het doorverwijzen en toeleiden naar jeugdhulp en specialistische hulpverlening.

Inbedding

SMW vervult een belangrijke brugfunctie tussen de student, de school en de externe hulpverlenende instanties. Zij moeten ervoor zorgen dat de interne zorgstructuur aansluit op de externe ondersteuningsmogelijkheden. Om dat te kunnen moet SMW een goed netwerk hebben, en kennis hebben van de mogelijkheden en procedures.

Intern is SMW zeer goed ingebed in de interne zorgstructuur van de mbo-instelling. De kwaliteit van de samenwerking met studieloopbaanbegeleiders, zorgcoördinatoren en professionals uit de tweede lijn wordt als zeer goed beoordeeld. Ook de externe samenwerking is over het algemeen goed. Knelpunten worden door enkele scholen genoemd in de samenwerking met GGZ rondom (het ontbreken van) afstemming, terugkoppeling en wachtlijsten. De samenwerking met de wijk- en buurtteams is nog sterk in ontwikkeling. Het grote aantal gemeenten waar mbo-instellingen mee moeten samenwerken, maakt ook de samenwerking en afstemming met de wijk- en buurtteams lastig(er). In sommige regio's gaat het beter dan in andere regio's. Maar ook binnen een regio is er soms sprake van grote verschillen per wijk- of buurtteam.

Financiering

Vanuit het ministerie van OCW wordt jaarlijks 15 miljoen euro beschikbaar gesteld voor de uitvoering van SMW. Dat is naar schatting ruim 70 procent van het totale budget dat in het mbo beschikbaar is voor SMW. De overige 30 procent komt uit andere bronnen, met name uit de eigen middelen van de instellingen (lumpsum) en uit gemeentelijke subsidies.

Ruim 40 procent van de mbo-instellingen is voor de financiering van SMW volledig afhankelijk van de Rijkssubsidieregeling; met name de AOC's.

Op de grote meerderheid van instellingen wordt de subsidie voor SMW volledig ingezet voor de taakgebieden van de schoolmaatschappelijk werker. Met name bij grote ROC's wordt een klein deel van het subsidiebedrag ook ingezet voor aanverwante taken, zoals management of coördinatie van SMW. Dat hangt samen met de omvang van het SMW op deze instellingen.

Zeer hoge waardering van SMW

SMW wordt door de mbo-instellingen zeer positief beoordeeld – met een gemiddeld rapportcijfer 8. SMW wordt gezien als een noodzakelijke en onmisbare vorm van ondersteuning die niet door anderen opgepakt kan worden. SMW is enerzijds sterk verbonden met de mbo-instelling en anderzijds in het opereren ook onafhankelijk en vertrouwelijk. Dat wordt gewaardeerd. Ook de kennis en feeling van SMW met de doelgroep en expertise van de problematiek wordt als onmisbaar beschouwd, want niet/onvoldoende aanwezig binnen de onderwijsteams. Tot slot is ook de kennis van SMW van het regionale netwerk zeer belangrijk.

SMW voorkomt uitval en vergroot welzijn student

De belangrijkste meerwaarde van SMW ligt op het niveau van de student: het voorkomen van voortijdig schoolverlaten en het vergroten van het welzijn van de student. Hoewel het lastig is om aan te tonen dat SMW uitval voorkomt, wijzen onderzoeken wel in die richting.

Door vroege signalering en preventieve inzet van SMW kan zwaardere problematiek en daarmee ook uitval en de inzet van zwaardere hulpverlening worden voorkomen.

SMW ontzorgt en vergroot expertise van de onderwijsteams

Door de sterke inbedding van SMW in de instelling draagt SMW ook bij aan de ondersteuning van de onderwijsteams. SMW ontzorgt de onderwijsteams en vergroot de expertise van deze teams door kennis te delen en het handelingsrepertoire van het onderwijspersoneel te vergroten. Zo verbindt SMW de werkgebieden van onderwijs en zorg met elkaar.

SMW heeft brugfunctie en verkleint afstand naar hulpverlening

Ook in de toeleiding naar jeugdhulp en specialistische hulpverlening blijkt de meerwaarde van SMW groot. Door de betrokkenheid van SMW maken studenten makkelijker de stap naar ondersteuning. Drempels naar specialistische hulpverlening worden zo kleiner. Doordat SMW een band met de student houdt, blijft de student zich verbonden voelen met de opleiding, waardoor de kans groter wordt dat hij of zij niet uitvalt.

Samenwerking onderwijs-jeugdhulp wisselt sterk

Doordat in 2015 de verantwoordelijkheid voor de jeugdzorg is overgeheveld naar gemeenten, is het kader waarbinnen SMW functioneert veranderd. De manier waarop die samenwerking is georganiseerd wisselt per regio. Soms wordt de jeugdhulp geboden door het buurt- of wijkteam van de gemeente waar de jongere woont, soms is er sprake van verregaande integratie van de ondersteuning op de mbo-instelling en de ondersteuning door het jeugdteam. De keuze voor een model hangt onder meer af van de regionale context.

De samenwerking tussen de mbo-instellingen en de gemeenten wisselt nog sterk. De kwaliteit van de samenwerking is afhankelijk van verschillende factoren, waaronder het beleidsmatig overleg tussen partijen en de mate waarin de wijk- of buurtteams goed functioneren. Het gaat onder meer om de kennis van de doelgroep bij de wijk/buurtteams, de beschikbare tijd en de mate waarin SMW en het wijkteam in elkaars verlengde werken. Belangrijk is ook hoe de gemeenten in de regio op deze punten hun inzet afstemmen. Daarin ervaren de mbo-instellingen knelpunten.

Aansluiting met jeugdhulp nog sterk in ontwikkeling

De samenwerking tussen onderwijs en jeugdhulp is nog volop in ontwikkeling. Het kost tijd om elkaar te vinden en te leren kennen. De knelpunten die worden genoemd in de samenwerking worden ten minste deels aan dit ontwikkelproces toegeschreven. Wel ziet men over het algemeen een positieve ontwikkeling in de samenwerking.

Conclusies

1. Het SMW doet wat het moet doen. De rijkssubsidie komt daar terecht waarvoor het bedoeld is, namelijk bij ondersteuning van studenten en onderwijsteams. Het SMW is goed ingebed binnen de instellingen. Het algemene beeld is zeer positief:
 - Professionele uitvoering
 - Sterke inbedding binnen de mbo-instellingen

- Groot bereik onder studenten
 - Inzet voor meervoudige / buitenschoolse problematiek
 - Financiële aanvulling vanuit scholen en gemeenten
 - Hoge waardering binnen het mbo en bij partners
 - Bijdrage aan het voorkomen van uitval en voortijdig schoolverlaten
2. Het onderzoek laat zien dat de rijkssubsidie leidt tot waardevolle inzet en goede inbedding van het SMW. Hoewel lastig aantoonbaar is het voor de mbo-instellingen evident dat het SMW bijdraagt aan het voorkomen van uitval en verzwaring van problemen bij studenten. Positief is ook dat instellingen uit eigen middelen hun inzet op SMW vergroten en dat een deel van de gemeenten aan SMW bijdragen. Tegelijkertijd moet worden geconstateerd dat het SMW zeer afhankelijk is van de rijkssubsidie: het overgrote deel van de financiering hangt daar vanaf en 40 procent van de instellingen is zelfs volledig van de rijkssubsidie afhankelijk voor het SMW.
 3. Een van de kerntaken van het SMW is de schakel- en verbindingsfunctie tussen mbo-instelling en externe ondersteuningsaanbieders, zoals jeugdhulp, ggz en wijk/buurteams. De toegevoegde waarde van SMW op dit punt wordt als zeer groot ervaren, met name in het schakelen op het niveau van de individuele student. Tegelijkertijd liggen op dit vlak ook nog de grootste onzekerheden en knelpunten. De wijze waarop de samenwerking tussen mbo-instelling en externe partijen structureel is ingebed verschilt sterk per regio, zowel in organisatiemodel als in kwaliteit. Dat wordt deels toegeschreven aan de fase waarin onder meer de transitie van de jeugdhulp en de vorming van wijk/buurteams zich nog bevinden en deels aan de verscheidenheid tussen gemeenten waarmee mbo-instellingen te maken hebben.

Aanbevelingen

1. *Houd SMW in stand als unieke ondersteuningsvorm binnen het mbo*
Het onderzoek maakt duidelijk dat SMW op vrijwel alle mbo-instellingen wordt aangeboden en jaarlijks een grote groep studenten bereikt. Het voorziet in een grote behoefte. De meerwaarde die de mbo-instellingen ervaren is groot, zowel in de ondersteuning van de student, als in de ondersteuning van de school en de toeleiding naar specialistische hulpverlening. Dit positieve beeld onderstreept de noodzaak om het SMW in stand te houden.
2. *Behoud de huidige subsidieregeling voor SMW in het mbo*
Eind 2018 loopt de subsidieregeling SMW in het mbo af, dat roept de vraag op of de regeling in de huidige vorm (toekenning aan de mbo-instellingen en oormerking van het budget) gehandhaafd moet blijven. Aanbevolen wordt, op basis van het onderzoek, om zowel de oormerking als de toekenning van het budget voor SMW aan de mbo-instellingen voorlopig in stand te houden.

Rechtstreekse toekenning van de middelen aan de mbo-instellingen heeft tot nu toe goed gewerkt. Er zijn geen signalen dat de huidige middelen ondoelmatig of onrechtmatig worden ingezet door mbo-instellingen. Maar bovendien blijkt het SMW een belangrijke rol als 'verbinder' te spelen tussen de mbo-instellingen en externe hulpaanbieders. Door het SMW in het mbo te positioneren, heeft het mbo een krachtige verbindingsschakel met externe partijen.

Het beschikbaar stellen van de middelen voor SMW aan de gemeenten (voor de uitvoering van jeugdhulp) is voor het mbo een onwerkbaar optie. De meeste instellingen hebben met een groot aantal gemeenten te maken en in een veel (centrum)gemeenten is er nog geen sprake van beleidsmatig overleg met het mbo wat betreft SMW. Toekenning aan gemeenten zou tot versnippering leiden en tot verlies van hetgeen nu is opgebouwd binnen de mbo-instellingen.

Aanbevolen wordt om ook de oormerking van het budget vooralsnog te handhaven. In de afgelopen jaren heeft de oormerking van de subsidiemiddelen een duidelijke functie gehad om het schoolmaatschappelijk werk als eigenstandige werksoort te positioneren en te ontwikkelen binnen het mbo. Dat heeft ertoe geleid dat het SMW nu een grote en specifieke meerwaarde heeft binnen de ondersteuningsstructuur op de mbo-instellingen, met name ook in de verbinding met de hulpverlening die door externe partijen wordt verzorgd.

De succesvolle ontwikkeling van het SMW in het mbo geeft vertrouwen in de krachtige positie die het SMW nu heeft binnen de mbo-instellingen – breed ingezet, goed ingebed en hooggewaardeerd. Die constatering zou enerzijds mogelijkheid bieden om de oormerking van het budget nu los te laten. Anderzijds laat het onderzoek zien dat de context waarbinnen SMW opereert, met name de aansluiting met de jeugdhulp, nog volop in ontwikkeling is. In veel regio's bestaan nog knelpunten in het functioneren van de wijk- of buurtteams en de jeugdhulp. Op die plekken kan het schoolmaatschappelijk werk de samenwerking tot stand brengen of een deel van de problemen (tijdelijk) opvangen. Ook binnen de mbo-instellingen zelf zijn er ontwikkelingen die van invloed (kunnen) zijn op de positie van het SMW. Zo is er sprake van een verschuiving in de ondersteuning van studenten van de tweede naar de eerste lijn (basisondersteuning). Tegen die achtergrond lijkt het te vroeg om nu al de focus op het SMW, die de oormerking bewerkstelligt, los te kunnen laten.

Tot slot geven ook de respondenten uit het mbo zelf aan dat loslaten van de oormerking ertoe leidt, dat budgetten – zeker op termijn, bij wisselingen in management of bestuur van de mbo-instelling – vaak opnieuw bevochten moeten worden. Dat leidt in de huidige situatie, die nog volop in ontwikkeling is, tot onzekerheid over de continuïteit. Oormerking geeft een (zekere) garantie op dat de ondersteuning door SMW op elke mbo-instelling aangeboden zal blijven worden.

Aanbevolen wordt om de oormerking voorlopig in stand te houden, tot het moment waarop de rol en positie van het SMW duidelijker zijn uitgekristalliseerd en geborgd.

3. Doe geen aanpassingen in de hoogte van het bestaande budget

Er blijken uit het onderzoek geen signalen dat het totale budget voor SMW ernstig tekort zou schieten. Wel is duidelijk dat instellingen moeten werken met een begrenst budget en daardoor keuzes moeten maken. Dat leidt tot inperking van de tijd die een SMW'er

aan een student kan besteden en beperking van het aantal studenten dat geholpen kan worden. De aanvullingen die worden gezocht op het rijksbudget geven aan dat er vaak behoefte is aan meer armslag. De aanbeveling luidt dan ook om het beschikbare budget zeker niet te verkleinen en te onderzoeken op welke wijze meer instellingen tot aanvulling van het budget kunnen komen, met name in de samenwerking met gemeenten.

4. Zet in op de samenwerking met jeugdhulp

Een van de mogelijkheden om de samenwerking met gemeenten verder te versterken is het opnemen van een samenwerkings- of overlegverplichting met de (centrum)gemeente ten aanzien van SMW in de voorwaarden van de subsidieregeling. Belangrijk aandachtspunt hierin is wel het niveau waarop dat overleg zou moeten plaatsvinden (regionaal versus gemeentelijk). Een (financiële) prikkel voor mbo-instellingen om het overleg met gemeenten te stimuleren kan een belangrijke bijdrage leveren aan de versterking van het SMW. Daarbij moet worden opgemerkt dat, gezien de wederzijdse afhankelijkheid, dergelijke prikkels ook aan de kant van gemeenten wenselijk zouden zijn. Concreet gaat het bijvoorbeeld om het maken van beleidsmatige afspraken over onderlinge verantwoordelijkheden en taakverdeling tussen SMW en wijk- en buurtteams. Een specifiek aandachtspunt daarbij is de onderlinge afstemming tussen gemeenten in de afspraken met het mbo. Vaak zijn het nu de grotere centrumgemeenten die ondersteuningsactiviteiten voor jongeren op het mbo (mee)financieren, terwijl de regiogemeenten daarin nog achterblijven.

Veel respondenten in het onderzoek zien de huidige knelpunten in de samenwerking en afstemming als een tijdelijk probleem, dat te maken heeft met de transities in het sociaal domein. Zij zien positieve ontwikkelingen, waarvan de goede interne en externe inbedding van SMW een van de belangrijkste is. Het verdient daarom aanbeveling juist het SMW als speerpunt van de afstemming en samenwerking tussen mbo en gemeenten in te zetten en de positieve ervaringen daarmee als vertrekpunt te benutten.

1 Inleiding

In mei 2009 is de subsidieregeling schoolmaatschappelijk werk in het mbo van kracht geworden. Het ministerie van OCW kent jaarlijks 15 miljoen euro toe aan de mbo-instellingen voor de uitvoering van schoolmaatschappelijk werk. De middelen zijn bedoeld voor studenten met psychosociale problematiek die een voorspoedige schoolloopbaan in de weg staat.¹ Het beschikbare budget per mbo-instelling wordt berekend naar rato van het (landelijk) aandeel mbo-1 en mbo-2 studenten op de mbo-instelling die bij instroom in het mbo lager gediplomeerd zijn dan de vmbo gemengde leerweg, of die niet in het bezit zijn van een Entree-diploma.¹ De gedachte daarachter is dat bij deze deelnemers de meeste problemen voorkomen.

Het subsidiebedrag is geoormerkt en moet door de mbo-instellingen jaarlijks worden verantwoord. De subsidieregeling had een looptijd tot 1 januari 2018, maar de (oud-)minister van OCW Bussemaker heeft in haar brief van 2 februari 2017 aangekondigd de regeling met één jaar te verlengen, tot 1 januari 2019.²

Naast de door de landelijke overheid beschikbare subsidie, kunnen ook gemeenten (aanvullend) subsidie beschikbaar stellen en kunnen mbo-instellingen uit eigen middelen (lumpsum) schoolmaatschappelijk werk bekostigen.

Het ministerie van OCW heeft KBA Nijmegen gevraagd een evaluatie uit te voeren naar het schoolmaatschappelijk werk (SMW) in het mbo. In deze rapportage wordt van deze evaluatie verslag gedaan. We geven in de volgende paragrafen een korte toelichting op het uitgevoerde onderzoek.

1.1 Onderzoeksvragen

De *hoofdvraag* in het onderzoek luidt: draagt het SMW in het mbo bij aan het voorkomen van uitval van studenten met een extra ondersteuningsbehoefte? De bijdrage die het SMW kan leveren aan het voorkomen van uitval heeft zowel een individuele component (student-niveau), als een systeemcomponent (school/teamniveau). In het onderzoek operationaliseren we de vraag naar de bijdrage in het voorkomen van uitval daarom als de meerwaarde die het SMW levert op studentniveau, op teamniveau en op schoolniveau. Het directe effect op uitval is een maat voor de meerwaarde, maar bijvoorbeeld ook voorkomen van overbelasting van docent en medestudenten, voorkomen van studieloopbaanvertraging, adequate samenwerking met en verwijzing naar externe hulpverlening en adequate diagnostiek.

1 <http://wetten.overheid.nl/BWBR0025939/2017-05-12>

Kamerbrief *subsidieregeling schoolmaatschappelijk werk voor het mbo*. 29 mei 2009, p. 1.

2 Kamerbrief *Passende ondersteuning voor alle mbo-studenten*. 2 februari 2017, p. 4.

Voor het onderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen gesteld:

- A. Op welke manier(en) geven mbo-instellingen invulling aan schoolmaatschappelijk werk?
 - 1. Hoe definiëren mbo-instellingen het schoolmaatschappelijk werk?
 - i. Welke vormen van ondersteuning vallen hieronder?
 - ii. Voor welke doelgroep en welke ondersteuningsbehoefte?
 - 2. Hoe organiseren mbo-instellingen schoolmaatschappelijk werk?
 - 3. Hoe verhoudt de ondersteuning vanuit schoolmaatschappelijk werk zich tot de gehele ondersteuningsstructuur van de mbo-instelling en tot de ondersteuning die externe partijen, zoals de gemeente, aan deze jongeren geven?
 - 4. Met welke middelen wordt het schoolmaatschappelijk werk gefinancierd? Hoe worden de middelen bedoeld voor schoolmaatschappelijk werk verdeeld binnen de mbo-instelling? Hoe verhoudt de inzet van deze middelen zich tot de andere middelen die mbo-instellingen ontvangen om studenten extra ondersteuning te bieden en voortijdig schoolverlaten te bestrijden? Apart voor schoolmaatschappelijk werkers of één (samengevoegd) budget voor extra ondersteuning en vsv?
 - 5. Met welke organisaties en instanties werken schoolmaatschappelijk werkers samen?
- B. Waarderend: wat is het effect van schoolmaatschappelijk werk binnen het mbo en hoe wordt dit door betrokkenen gewaardeerd?
 - 1. Wat is de meerwaarde van schoolmaatschappelijk werk in de ondersteuning aan studenten met een ondersteuningsbehoefte?
 - i. in termen van het voorkomen van uitval en studiewisselingen, het voorkomen/verminderen van verzuim, het voorkomen/verminderen van studieoverganging en op de studieresultaten;
 - ii. in termen van het welzijn van de student van studenten met een ondersteuningsbehoefte;
 - iii. in termen van de belasting van docenten en klasgenoten van studenten met een ondersteuningsbehoefte.
 - 2. Wat is de meerwaarde van schoolmaatschappelijk werk in de schoolondersteuning?
 - 3. Wat is de meerwaarde van schoolmaatschappelijk werk in de toeleiding naar speciale en geïndiceerde zorg en in de samenwerking/afstemming met jeugdhulp? In hoeverre slagen mbo-instellingen erin om de verbinding met externe partners te leggen voor studenten met een extra ondersteuningsbehoefte?
 - 4. Houdt de instelling de resultaten bij? Hoe?
 - 5. Hoeveel kost de begeleiding/ondersteuning gemiddeld per student (of anders: hoeveel studenten worden begeleid van hoeveel geld)?
 - 6. Hoe wordt het schoolmaatschappelijk werk gewaardeerd door betrokkenen (studenten, docenten/onderwijsteams, betrokken partners)? Wat zijn de grenzen van de ondersteuning die mbo-instellingen met schoolmaatschappelijk werk kunnen bieden? Wanneer is ondersteuning door externe partners nodig?
 - 7. In welke mate en op wat voor manier is het beleid en de wetgeving rondom passend onderwijs, jeugdhulp en maatschappelijke ondersteuning van invloed op de vormgeving en uitvoering van schoolmaatschappelijk werk in het mbo? Welke andere

(landelijke) ontwikkelingen zijn van invloed op de vormgeving en uitvoering van SMW in het mbo? Wat zijn succesfactoren en knelpunten in relatie tot de genoemde ontwikkelingen?

1.2 Onderzoeksaanpak en respons

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden is gebruik gemaakt van een vragenlijst, die online onder alle mbo-instellingen is uitgezet, en van verdiepende interviews bij negen mbo-instellingen, zes gemeenten en een vijftal stakeholders. In de selectie van mbo-instellingen voor de interviews is rekening gehouden met de manier waarop het SMW door de instelling wordt vormgegeven, met het type mbo-instelling (ROC, AOC, vakinstelling) en met spreiding over Nederland. In de selectie van gemeenten is ervoor gekozen om de voor de gesproken mbo-instellingen belangrijkste gemeente te benaderen. In bijlage 1 staat het overzicht van gesproken personen en organisaties.

Respons vragenlijst

Eind november 2017 zijn alle 65 mbo-instellingen per e-mail benaderd om een vragenlijst in te vullen over schoolmaatschappelijk werk in het mbo. Deze e-mail is verstuurd naar de managers of hoofden van de tweedelijns ondersteuning op de mbo-instellingen. In de gevallen waar de mbo-instelling bestaat uit meerdere min of meer zelfstandige locaties – bijvoorbeeld bij een aantal AOC's – is de uitnodiging verstuurd naar de zorgcoördinatoren (of vergelijkbaar) van de grootste mbo-locatie van die instelling.

Uiteindelijk hebben 59 respondenten de vragenlijst ingevuld voor in totaal 60 instellingen.³ Daarvan zijn 58 vragenlijsten volledig ingevuld en twee voor de helft. Daarmee is een zeer hoge respons van 92 procent behaald. Alle kleine ROC's en vakinstellingen hebben de vragenlijst ingevuld, 95 procent van de grote ROC's en twee derde van de AOC's. In de tabel hieronder staat een overzicht.

Tabel 1.1 – Overzicht respons

Type instelling	Aantal instellingen	Aantal respons	Percentage respons
ROC klein (<10.000 studenten)		22	100
ROC groot (>10.000 studenten)	20	19	95
AOC	12	8*	67
Vakinstelling	11	11	100
Totaal respons	65	60	92

Van de 60 respondenten hebben er 53 de vragenlijst voor de gehele mbo-instelling ingevuld. De overige 7 respondenten hebben de vragenlijst voor één of meerdere locaties ingevuld.

3 Eén contactpersoon heeft in één vragenlijst voor twee instellingen de vragenlijst ingevuld. Het gaat om een groot ROC met een daaraan verbonden AOC.

Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk wordt een korte beschrijving gegeven van de ontstaansgeschiedenis van het schoolmaatschappelijk werk in het mbo. In hoofdstuk 3 gaan we in op de manieren waarop het SMW op de mbo-instellingen wordt vormgegeven en georganiseerd. Daarbij maken we gebruik van de antwoorden op de vragen uit de vragenlijst en de afgenomen interviews. In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op de meerwaarde van SMW, zoals die door de verschillende betrokkenen wordt ervaren. Ook beschrijven we in dit hoofdstuk de gevolgen van de komst van de Jeugdwet voor SMW en de aansluiting onderwijs-jeugdhulp. Voor dit hoofdstuk is voornamelijk geput uit de interviews, maar is ook gebruik gemaakt van de resultaten uit de vragenlijst.

In de rapportage zijn op diverse plekken geanonimiseerde quotes en voorbeeldbeschrijvingen opgenomen. In een aantal gevallen is hiervoor door de mbo-instellingen of door gemeenten gebruikte terminologie veranderd of veralgemeniseerd, om zo herkenbaarheid te voorkomen.

2 Achtergrond en ontstaansgeschiedenis

De reden dat het ministerie van OCW in 2009 startte met de subsidieregeling schoolmaatschappelijk werk in het mbo had te maken met een gesignaleerde toename van psychosociale problematiek over de hele breedte van het mbo, maar in het bijzonder bij niveau 1 en 2 en in de G4. Het (reguliere) maatschappelijk werk werd niet voldoende voorbereid en toegerust gevonden om deze studenten tijdig hulp te kunnen bieden.⁴

In dezelfde periode bracht de WRR advies uit over de aanpak van voortijdig schoolverlaten. Daaruit bleek dat 50 tot 70 procent van de voortijdig schoolverlaters uitviel vanwege psychosociale problematiek, deze jongeren werden ook wel *overbelasten* genoemd. De WRR concludeerde dat het verbeteren van de leerlingenzorg op en rond de school een belangrijke rol kon spelen in het terugdringen van voortijdig schoolverlaters.⁵ Vanuit deze gedachte is in mei 2009 de subsidieregeling schoolmaatschappelijk werk in het mbo ingevoerd.

Het belang van schoolmaatschappelijk werk

Voor het verbeteren van de ondersteuning en zorg aan studenten met psychosociale problemen werd schoolnabije inzet van de ondersteuning noodzakelijk geacht. Op die manier konden meer jongeren daadwerkelijk bereikt worden; de (psychologische) afstand naar andere hulpverlening is voor de doelgroep vaak erg groot, waardoor een deel van hen niet aankomt. Ook om betere integrale ondersteuning aan studenten te kunnen bieden en het onderwijs handvatten te geven in hoe te handelen, werd de inrichting van de ondersteuning dicht op de school gezien als cruciaal.⁶

In 2007 – twee jaar voor de invoering van de subsidieregeling, had circa twee derde van de ROC's (vastgelegd) beleid ten aanzien van psychosociale ondersteuning, bij de meeste andere ROC's was dat in ontwikkeling. Op bijna alle ROC's waren wel vormen van psychosociale ondersteuning beschikbaar, zoals faalangstraining of sociale vaardigheidstraining. Over SMW beschikte twee derde van de ROC's, maar de omvang was in veel gevallen zeer beperkt (weinig fte of voor een beperkt deel van de opleidingen).⁷ De psychosociale ondersteuning aan studenten werd vaak via externe instellingen ingeschakeld, meestal verliep dat via een Zorg- en adviesteam (ZAT).

De ontwikkeling van zorg- en adviesteams in het mbo

Hoewel het SMW op veel mbo-instellingen voor 2009 nog beperkt of helemaal niet werd aangeboden, was in de jaren voorafgaande aan de invoering van de subsidieregeling wel al sprake van een positieve ontwikkeling in de zorg en ondersteuning voor studenten. Een

4 <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2017-26155.html>

5 Brinkman, B., Van der Steenhoven, P., & Van Veen, D. (2008). Probleemdruk en zorgstructuur in het middelbaar beroepsonderwijs. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

6 Brinkman, B., Van der Steenhoven, P., & Van Veen, D. (2008). Probleemdruk en zorgstructuur in het middelbaar beroepsonderwijs. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

7 Nji / LCOJ (2007). LCOJ-monitor 2007. *Leerlingenzorg en Zorg- en adviesteams in het onderwijs*.

belangrijke factor daarin was de zich steeds verder ontwikkelende structurele samenwerking tussen onderwijs aan de ene kant en zorg en hulpverlening aan de andere kant. De ontwikkeling van zorg- en adviesteams (ZAT's) speelde hier een belangrijke rol in. ZAT's zijn multidisciplinaire teams waarin onderwijs en hulpverlening de zorg binnen het onderwijs en de buitenschoolse zorg op elkaar afstemmen. Het doel is om problemen of ondersteuningsvragen van studenten vroegtijdig te signaleren en beoordelen, zodat zo snel mogelijk de juiste hulp of ondersteuning kan worden ingeschakeld. Het realiseren van een landelijke dekking van kwalitatief goed functionerende ZAT's was ook het streven van het destijds zittende Kabinet Balkenende IV.⁸ Tussen 2003 en 2007 nam de dekking van ZAT's in het mbo toe van 42 procent naar 75 procent.⁹

Eerder, in 2006, had het ministerie van OCW al opdracht gegeven om de kwaliteit van ZAT's verder te verhogen. Op 21 proeflocaties in het po, vo en mbo ging men in het programma Intensivering Kwaliteit Zorg- en adviesteams (IKZ-programma) aan de slag met het vergroten en zichtbaar maken van de kwaliteit van ZAT's. Hoewel ook in het mbo goede vooruitgang werd geboekt op de gestelde doelen, was in het po en vo sprake van een meer succesvolle ontwikkeling.¹⁰ Een belangrijke oorzaak daarvan was het feit dat de ontwikkeling van ZAT's in het mbo later op gang was gekomen dan in po en vo. Voor het mbo was (en is) het lastiger om de samenwerking met hulpverlening op te starten door de grote regio waar mbo-instellingen mee te maken hebben. Dat maakt het lastiger om de juiste hulpverleners aan tafel te krijgen, en dus ook om een ZAT in te richten. Het gevolg was dat (een deel van de) mbo-instellingen schoolmaatschappelijk werk (en schuldhulpverlening) zelf in huis haalde en financierde.¹¹

De behoefte van mbo-instellingen om *binnen* de eigen instelling het maatschappelijk werk in te richten of uit te breiden, was in combinatie met de groeiende aandacht voor het voorkomen van uitval reden om het schoolmaatschappelijk werk in het mbo structureel te gaan subsidiëren.

8 Kamerbrief *Zorg- en Adviesteams: samenwerken voor snelle en goede hulp voor kinderen en jongeren*. 19 juni 2008.

9 NJi / LCOJ (2007). *LCOJ-monitor 2007. Leerlingenzorg en Zorg- en adviesteams in het onderwijs*.

10 NJi / LCOJ (2008). *Resultaten programma Intensivering Kwaliteit Zorg- en adviesteams 2006-2008*

11 Kamerbrief *Zorg- en Adviesteams: samenwerken voor snelle en goede hulp voor kinderen en jongeren*. 19 juni 2008.

3 Vormgeving van schoolmaatschappelijk werk in het mbo

Hoe schoolmaatschappelijk werk wordt vormgegeven op het mbo hangt onder meer af van de visie die de mbo-instelling heeft (en eventueel de organisatie die het SMW verzorgt), het beschikbare budget en de wensen en regels van de mbo-instelling. In dit hoofdstuk geven we een beschrijving van de manieren waarop de mbo-instellingen invulling geven aan schoolmaatschappelijk werk. We kijken naar de manier waarop SMW wordt georganiseerd, de doelgroep en de taken van SMW, de inbedding van SMW in de interne en externe zorg-structuur en de financiering van SMW.

Het referentiekader dat we hierbij gebruiken, is het referentiekader van de mbo-instellingen zelf: wat verstaan zij onder SMW en hoe vullen zij dat in? Aan het einde van het hoofdstuk stellen we dit tegenover twee andere mogelijke gezichtspunten op SMW, namelijk bekeken vanuit de financiering (welke activiteiten worden ondernomen vanuit de middelen die worden ontvangen) en bekeken vanuit een brede, landelijk gedragen definitie van SMW.

3.1 Verschijningsvormen en organisatie van SMW

Vrijwel alle instellingen hebben SMW

Van alle 60 mbo-instellingen die de vragenlijst hebben ingevuld¹² geven 59 instellingen aan een variant van SMW aan te bieden. Eén vakinstelling, die overigens wel (beperkt) middelen vanuit de subsidieregeling ontvangt, geeft aan geen SMW aan te bieden vanwege de grote regio waaruit hun studenten afkomstig zijn. Bij studenten die psychosociale ondersteuning nodig hebben, wordt geprobeerd dat woonplaatsnabij te organiseren. Het is niet duidelijk of deze instelling deze doorschakeling actief probeert te maken of dat de student daar zelf primair verantwoordelijk voor is.

Verskillende verschijningsvormen

Op alle andere instellingen is wel schoolmaatschappelijk werk aanwezig. Meestal wordt het SMW uitgevoerd door daarvoor opgeleide maatschappelijk werkers. In tabel 3.1 is een overzicht gegeven van de (globale) verschijningsvormen.

¹² In het vervolg van de rapportage spreken we over 'de mbo-instellingen', daarmee wordt bedoeld op de instellingen die de vragenlijst hebben ingevuld. Aangezien de respons hoger dan 90 procent is, kunnen de antwoorden betrouwbaar worden geacht voor het totaal van mbo-instellingen.

Tabel 3.1 – Uitvoerders van schoolmaatschappelijk werk op de mbo-instellingen

	ROC klein		ROC groot		AOC		VI		Totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Eén of meer SMW-ers	10	46	10	53	4	50	4	40	28	48
Andere professional(s)	1	5	3	16	-	-	2	20	6	10
Combinatie van SMW-ers met andere professionals	11	50	6	32	4	50	4	40	25	42
Totaal	22	100	19	100	8	100	10	100	59	100

Op bijna de helft van de mbo-instellingen wordt het SMW alleen uitgevoerd door daarvoor opgeleide schoolmaatschappelijk werkers. Op een iets kleiner deel van de instellingen werken ook schoolmaatschappelijk werkers, maar zij voeren het SMW uit in combinatie met andere professionals. Deels worden hier professionals genoemd die werkzaam zijn op de mbo-instelling. Het gaat bijvoorbeeld om zorgcoördinatoren, schoolpsychologen, ambulant begeleiders, faalangsttrainers of andere medewerkers uit de tweedelijns ondersteuning. Deels gaat het om externen, zoals jeugdartsen, jeugdpsychologen, jongerenwerkers, jeugdhulpverleners en/of buurtteams.

Op een klein aantal instellingen wordt het SMW uitgevoerd door anderen dan schoolmaatschappelijk werkers. Op deze instellingen heeft men bijvoorbeeld zelf mensen met andere opleidingsachtergronden uit de tweede lijn op- en bijgeschoold. In enkele gevallen gaat het ook om jeugdteams mbo waar het schoolmaatschappelijk werk gezamenlijk door een team van andere professionals wordt uitgevoerd, gevormd uit specialisten of juist generalisten

Bij een ROC in het oosten van Nederland is er voor studenten van niveau 1 en 2 een jeugdteam. Voor studenten op niveau 3 en 4 heeft men een meer klassieke vorm van SMW. Het jeugdteam is een samenwerkingsverband tussen het ROC en partners op het gebied van (jeugd)hulp en is samengesteld met medewerkers van de mbo-instelling en medewerkers van de maatschappelijke instellingen met verschillende deskundigheden. Het jeugdteam fungeert als een 'sociaal wijkteam' binnen de muren van de school. Medewerkers van het jeugdteam zijn op bepaalde dagen/momenten bij de opleidingsteams aanwezig, waardoor de signalering van mogelijke hulpvragen en de daaropvolgende ondersteuning sneller voor studenten beschikbaar is. Het jeugdteam pakt vooral de niet-schoolse hulpvragen van een student op, zodat de voortgang in zijn studieloopbaan niet in het geding komt. De schoolse hulpvragen worden vanuit de begeleidingsstructuur van de school opgepakt. Ondersteuning is 'zo zwaar als nodig, zo licht als kan'. De hulpverlening wordt indien mogelijk gegeven in de school, voor bepaalde specialistische hulpverlening, zoals Veilig Thuis of de politie, wordt doorgeschakeld naar externen.

Keuze voor inhuur of eigen mensen

Op de meeste instellingen is sprake van inhuur (39%) of een combinatie van inhuur met eigen mensen (46%). Waar sprake is van (gedeeltelijke) inhuur, gaat het vaak om een organisatie voor maatschappelijk werk, al dan niet in combinatie met een andere derde partij.

“Op onze instelling wordt het SMW ingehuurd bij een organisatie voor jeugdhulpverlening. Voor niveau 1 wordt (ook) SMW verzorgd door MEE. De keuze daarachter heeft te maken met de doelgroep waarop beide soorten organisaties zich richten. Een deel van de studenten op niveau 1 vormt een andere doelgroep (licht verstandelijk beperkt) en heeft met andersoortige ondersteuningsvragen en problematiek te maken dan de studenten van de hogere niveaus. Daar past ook een ander type organisatie bij die het SMW verzorgt.”

Op een beperkt deel van de instellingen (15%) wordt het SMW volledig in eigen beheer – met mensen in dienst van de mbo-instelling – uitgevoerd.

“Voorheen werd SMW ingekocht, daar zijn we naar aanleiding van de invoering Passend Onderwijs en de nieuwe Jeugdwet op terug gekomen. Motivatie voor deze keuze is vanwege de volgende voordelen: goedkoper - medewerkers bij school in dienst flexibeler - onderdeel van de onderwijs- en begeleidingsstructuur van de school efficiënter - korte lijnen”.

De keuze om SMW extern in te huren heeft vooral te maken met de expertise die deze externe partij in huis heeft en de professionele organisatie achter het SMW. Ook het netwerk met relevante derde partijen wordt als belangrijke reden genoemd om het SMW uit te besteden. In mindere mate wordt gezegd dat men op basis van de (tijdelijke) subsidiemiddelen geen eigen personeel kan aannemen en dat de deskundigheidsbevordering van de medewerkers SMW beter is geregeld bij een derde partij.

Een groter deel van de instellingen heeft de keuze voor een combinatie van inhuur en eigen mensen gemaakt. Bovenop de al genoemde redenen voor inhuur, geven deze instellingen aan dat met een combinatie de inbedding in de interne zorgstructuur beter te maken is. Diezelfde reden noemen ook de instellingen die kiezen om het SMW in eigen beheer te houden. Zij geven bovendien aan dat de betrokkenheid en verbondenheid van SMW met de instelling op deze manier sterker is en dat de toegankelijkheid en bereikbaarheid voor studenten op deze manier beter is.

3.2 Inzet en doelgroepen van SMW

Brede inzet van SMW

Op vrijwel alle mbo-instellingen wordt het schoolmaatschappelijk werk breed in de organisatie ingezet. Dat betekent dat – op een enkele uitzondering na – SMW toegankelijk is voor studenten van alle niveaus, leerwegen en opleidingen. Bij de meeste instellingen (> 90%) zijn er ook geen beperkingen gesteld aan de leeftijd van de studenten. Waar dat wel het geval is, valt op dat dit bijna allemaal grote ROC's betreft. Verder in deze rapportage komt

naar voren dat grote ROC's ook op andere punten gemiddeld genomen strikter naar de inzet en rol van SMW kijken dan andere, kleinere instellingen. Grote ROC's hebben over het algemeen een grote tweedelijns ondersteuning met een veelheid aan trajecten die voor studenten ingezet kunnen worden. De inzet van SMW kan dan gericht worden bekeken ten opzichte van andere mogelijke in te zetten vormen van ondersteuning. Anderzijds kunnen ook de beperkte middelen voor SMW een rol spelen in de afweging die mbo-instellingen maken voor de inzet van SMW.

Waar leeftijd een rol speelt in de toegankelijkheid tot SMW, wordt 23 jaar vaak als grens gezien, hoewel het meestal geen hard criterium is. Bij deze instellingen is 23 jaar bijvoorbeeld de grens in de grondslag waarop de middelen verdeeld worden, of wordt bij studenten ouder dan 23 jaar SMW eerder alleen als verwijzfunctie gebruikt.

De meeste instellingen (60%) geven aan dat de uren voor SMW in praktijk ongeveer evenredig worden verdeeld over de opleidingsniveaus, of anders 'afhankelijk van de vraag'. Ten opzichte van andere instellingen wordt op de AOC's vaker meer SMW ingezet op niveau 1 en 2.

Jaarlijks duizenden studenten met ondersteuning door SMW

Uit de antwoorden in de enquête kan worden afgeleid dat landelijk jaarlijks naar schatting bijna 32.000 studenten ondersteund worden door SMW.¹³ Dat grote aantal laat duidelijk het belang van schoolmaatschappelijk werk zien. In het volgende hoofdstuk wordt uitgebreid ingegaan op de meerwaarde van deze ondersteuning voor zowel de student als de instelling (bijvoorbeeld in het voorkomen van voortijdig schoolverlaten).

Tussen de instellingen loopt het aantal studenten dat in 2016-2017 ondersteuning heeft gekregen vanuit SMW sterk uiteen. Dat hangt natuurlijk samen met het totale aantal studenten op de instelling, maar ook procentueel zijn er grote verschillen tussen het aantal door SMW geholpen studenten op de instellingen. Gemiddeld betreft het jaarlijks zo'n 7 procent van de studenten op de instelling. Tabel 3.2 geeft een overzicht.

Tabel 3.2 – Omvang van de begeleiding door SMW

	Aantal studenten SMW		Percentage studenten SMW	
	Min. – max.	Gemiddeld	Min. – max.	Gemiddeld
ROC klein	50-2000	509	1,3-31,4	8,2
ROC groot	247-1820	866	1,4-11,4	6,1
AOC	14-950	167	1,7-10,0	4,8
VI	12-552	157	2,1-26,6	7,1
Totaal	12-2000	506	1,3-31,4	6,9

¹³ Het betreft een schatting, waarbij de in de vragenlijst genoemde antwoorden (gewogen) zijn door-gerekend naar het totaal van mbo-instellingen.

AOC's hebben gemiddeld genomen het laagste percentage studenten dat ondersteuning vanuit SMW krijgt. Mogelijk is dit het gevolg van de financiering van het SMW; bij AOC's wordt het SMW vaker alleen gefinancierd met de middelen uit de subsidieregeling – zonder aanvullend budget. We komen hier later in het hoofdstuk op terug (zie paragraaf 3.5).

Kortdurende ondersteuning

Uit een document van de Nederlandse Vereniging van Maatschappelijk Werkers (NVMW) over de inhoud, kwaliteit, positionering en besluitvorming van schoolmaatschappelijk werk wordt schoolmaatschappelijk werk omschreven als *kortdurende* hulpverlening. Op gemiddeld ongeveer twee derde van alle instellingen is er ook feitelijk een maximum gesteld aan de duur of aan de omvang van de ondersteuning die door SMW kan worden geboden. Vaak gaat het bijvoorbeeld om maximaal vijf gesprekken, of 5-7 uur inzet. Opvallend is dat grote ROC's veel vaker de duur van de ondersteuning maximeren (94%) dan de kleinere AOC's en vakinstellingen (circa 35%). Eerder bleek al dat grote ROC's ook op andere vlakken meer voorwaarden stellen aan de inzet van SMW dan de andere instellingen.

“Uitgangspunt is proberen de student weer in de kracht te zetten en de regie zelf te laten nemen. Samen probleem ontrafelen, in kaart te brengen. Naast de student staan en een tijdje meelopen. Voor de meeste studenten is dat genoeg.”

Ondersteuningsbehoefte

Schoolmaatschappelijk werk kan worden ingezet voor allerlei vormen van problematiek. Vormen van internaliserende gedragsproblematiek en geestelijke gezondheidsproblematiek, problemen in de privé-situatie en externaliserende gedragsproblematiek worden het meest genoemd als problemen die *op zichzelf* reden kunnen zijn om SMW in te zetten. In mindere mate worden daarbij ook lichamelijke problemen (of gezondheidsproblemen) en problemen in de studiehouding genoemd. Veruit het meest voorkomend is echter internaliserende problematiek en zogenaamde ggz-problematiek (geestelijke gezondheidszorg). Tabel 3.3 laat zien wat de meest voorkomende ondersteuningsvragen zijn voor de inzet van SMW.

Op zichzelf staande studiegerelateerde problemen, zoals problemen in studiehouding, in studievaardigheden of studiekeuze-problematiek zijn bij iets meer dan de helft van de instellingen (56%) geen reden om SMW in te zetten. Op de grote ROC's is dit zelfs bijna nooit (84%) een reden om SMW in te schakelen. Mogelijk hebben deze grote instellingen meer geschikte alternatieven en kijken zij – zoals eerder ook op andere punten bleek – gerichter naar de inzet van SMW.

Tabel 3.3 – Meest voorkomende ondersteuningsvragen voor inzet SMW

ROC klein	ROC groot	AOC	VI	Totaal
1. Internaliserende gedragsproblematiek en ggz-problematiek (77%)	Internaliserende gedragsproblematiek en ggz-problematiek (78%)	Internaliserende gedragsproblematiek en ggz-problematiek (88%)	Internaliserende gedragsproblematiek en ggz-problematiek (80%)	Internaliserende gedragsproblematiek en ggz-problematiek (79%)
2. Problemen privé-situatie: gescheiden ouders / ruzies (55%)	Problemen privé-situatie: gescheiden ouders / ruzies (56%)	Problemen privé-situatie: gescheiden ouders / ruzies (50%)	Problemen privé-situatie: gescheiden ouders / ruzies (70%)	Problemen privé-situatie: gescheiden ouders / ruzies (57%)
3. Problemen privé-situatie: financiële problemen (36%)	Problemen privé-situatie: financiële problemen (50%)	Problemen privé-situatie: financiële problemen (50%)	Externaliserende gedragsproblematiek (40%)	Problemen privé-situatie: financiële problemen (41%)
3. Externaliserende gedragsproblematiek (36%)				

Bij veel studenten die ondersteuning krijgen van SMW werkt de problematiek door in het functioneren op school. Toch is het (niet) functioneren op school op meer dan de helft (56%) van de instellingen geen voorwaarde om SMW in te zetten. De respondenten geven aan dat de meeste studenten wel studiegerelateerde problemen hebben (bv. slechte studieresultaten), omdat juist door het slecht functioneren in de opleiding de (niet-schoolse) problematiek in beeld komt (signaleringsfunctie). SMW wordt op veel instellingen echter ook preventief ingezet – voordat er sprake is van problemen in de opleiding.

3.3 Invulling van SMW

Taken en tijdbesteding

Door de Nederlandse Vereniging van Maatschappelijk Werkers (NVMW) is in 2009 een brochure uitgebracht over (o.a.) de inhoud van schoolmaatschappelijk werk.¹⁴ De NVMW onderscheidt drie taakgebieden voor het SMW:

1. Hulpverlening aan (ouders en) leerlingen: studenten (en/of ouders) die dat nodig hebben en verwezen worden door de school helpen met informatie, advies, ondersteuning en kortdurende en lichte vormen van (contextgerichte) psychosociale hulpverlening en/of pedagogische begeleiding.
2. Schoolondersteuning: ondersteunen en deskundiger maken van teamleden en eigen specifieke deskundigheid inbrengen op daartoe geëigende plaatsen en momenten in de

¹⁴ NVMW (2009). *Schoolmaatschappelijk werk. Informatie over inhoud, kwaliteit, positionering en besluitvorming*. Utrecht: NVMW.

school. Voorbeelden zijn het ondersteunen van de school in het bieden van de noodzakelijk zorg, signaleren van veel voorkomende problematiek, melden van zorgsignalen, onderhouden/uitvoeren van voorlichtings- en preventie-activiteiten.

3. Toeleiding naar speciale en geïndiceerde zorg: studenten (en evt. ouders) die dat nodig hebben kunnen toeleiden naar speciale en geïndiceerde vormen van zorg. Hieronder valt bijvoorbeeld ook de samenwerking met en deelnemen aan externe zorgoverleggen en het signaleren van ontwikkelingen met betrekking tot lacunes, overlap en gebrek aan afstemming in de hulpverleningsketen en dit oppakken

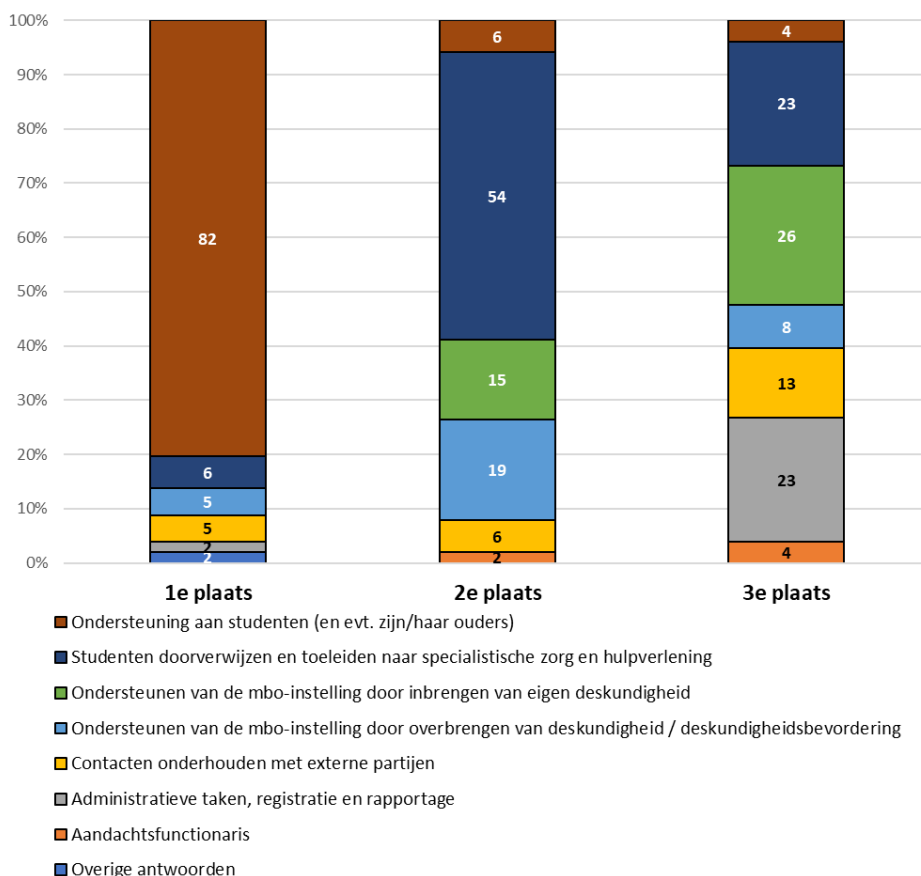
Tot slot is de SMW-er ook verantwoordelijk voor een kwalitatief verantwoorde registratie en rapportage over het hulpverleningstraject.

Op vrijwel alle instellingen worden de bovenstaande taakgebieden door het SMW uitgevoerd. Alleen wat betreft de schoolondersteuning is er een kleinere groep van zes instellingen – waarvan relatief veel AOC's en vakinstellingen – die dit niet tot het taakgebied van SMW rekenen. Naast de door de NVMW benoemde taakgebieden heeft het SMW op bijna de helft van de scholen ook de rol van aandachtsfunctionaris, bijvoorbeeld op het gebied van huiselijk geweld.

De mbo-instellingen is gevraagd om de top drie van taken te noemen waar door SMW het meeste tijd aan wordt besteed. Op bijna alle scholen (92%) staat de ondersteuning aan de student op één – en wordt daar dus de meeste tijd aan besteed. Het doorverwijzen en toeleiden naar specialistische hulpverlening is een tweede taak waar veel tijd aan wordt besteed. Tussen de type instellingen doen zich geen grote verschillen voor. Op het niveau van de individuele scholen wordt de tijd aan de verschillende taken wel anders besteed; dat hangt samen met de manier waarop invulling wordt gegeven aan SMW. Op scholen waar SMW meer optreedt als schakelfunctionaris, zal het SMW veel tijd besteden aan het doorverwijzen en toeleiden van studenten en aan het onderhouden van contacten met externe partijen. Op scholen waar de nadruk ligt op kortdurende hulpverlening wordt logischerwijs de meeste tijd besteed aan de ondersteuning van de student.

Figuur 3.1 laat zien aan welke taken SMW de meeste tijd besteed. Respondenten is gevraagd de top 3 van taken te benoemen waar zij met SMW het meeste tijd aan besteden. In de eerste kolom – onder 1 – is te zien hoe de respondenten oordelen over aan welke taak het meeste tijd wordt besteed. In de tweede kolom aan welke taak het één-na-meeste tijd wordt besteed en in de derde kolom aan welke taak de twee-na-meeste tijd wordt besteed.

Figuur 3.1 – Taken waar door SMW de meeste tijd aan wordt besteed (top 3; per kolom het percentage respondenten dat de genoemde taak op 1, respectievelijk 2 en 3 heeft gezet)

Toelichting: 82 procent van de respondenten heeft de ondersteuning aan de student op de 1e plaats gezet in de top 3 van taken waar SMW het meeste tijd aan besteedt.

Werkwijze

Op de meeste instellingen met meerdere locaties, is het SMW ook op meerdere locaties gepositioneerd. Bij kleine instellingen is dat vaker op één locatie. De ondersteuning van studenten vindt primair plaats binnen de school en op individuele basis. In mindere mate geven mbo-instellingen aan ook individuele ondersteuning te bieden binnen de setting van de klas en groepsgerichte ondersteuning binnen de school (bijvoorbeeld een training). Ondersteuning *buiten* de school – het betreft dan meestal individuele ondersteuning – vindt op een beperkt aantal scholen plaats, meestal in combinatie met ondersteuning binnen de school.

School als werkplaats en klas als werkplaats

Op een ROC in het noorden van Nederland wordt sinds 2012 School als Werkplaats uitgevoerd. School als Werkplaats is een manier van werken waarbij hulpverleners en welzijnswerkers op de school en in de klas/groep aanwezig zijn naast en samen met de docent/coach. Op school vormen zij een team van generalisten, binnen het team zijn ze specialisten. Dit team is breder dan SMW en wordt gefinancierd door zowel de mbo-instelling als de regiogemeenten. De lijnen zijn kort, de benodigde hulp wordt snel en op maat geleverd. De inzet van het SAW-team varieert van licht pedagogische ondersteuning tot intensieve gesprekken met de student. Doel is het aantal voortijdig schoolverlaters terugdringen en meer mbo-studenten succesvol laten uitstromen met een diploma. Op twee ROC's in het westen van Nederland kent men Klas als Werkplaats. Hierin werken studieloopbaanbegeleiders en Klas als Werkplaats begeleiders (o.a. SMW-ers) samen in 'tandems'. De slb-er signaleert en samen wordt vervolgens de juiste aanpak voor de student bepaald. De Klas als Werkplaats begeleider is regelmatig in de klas aanwezig en kan (in de klas of elders) individuele en groepsgewijze ondersteuning bieden.

3.4 SMW in de bredere interne en externe zorgstructuur

Schoolmaatschappelijk werkers hebben binnen de mbo-instellingen een belangrijke taak doordat zij de zorg in het onderwijs verbreden en specifieke deskundigheid en kennis hebben over (de aanpak van) psychosociale en gedragsmatige problematiek bij jongeren en jongvolwassenen. Naast de begeleiding en ondersteuning van de studenten vervult het SMW een belangrijke brugfunctie tussen student (en evt. ouders), school en de externe hulpverlenende instanties. De SMW-er moet de sociale kaart kennen, een goed netwerk hebben en kennis hebben van mogelijkheden en procedures. Zij vormen dus een spin in het web en moeten ervoor zorgen dat de interne ondersteuningsmogelijkheden op de mbo-instelling aansluiten op of overlopen in de mogelijkheden voor hulpverlening extern. Een goede samenwerking en afstemming daartussen is heel belangrijk.^{15 16} In de taakomschrijving van de SMW-er komt dat onder meer terug doordat zij aan relevante zorgoverleggen binnen de school deelnemen, namens de school aan externe zorgoverleggen deelnemen, (toezien op) terugkoppeling naar de school van de resultaten van behandeling van externe hulpverlening en zorgen voor afstemming van handelingsadviezen vanuit de hulpverlening met de aanpak op school.¹⁷

Sterke inbedding in de interne zorgstructuur

Uit de antwoorden van de respondenten komt een zeer positief beeld naar voren van de manier waarop SMW is ingepast in de interne zorgstructuur van de instelling en de kwaliteit

15 Van Dam, C., & Lammersen, G. (2013). *Transparant aanbod Schoolmaatschappelijk werker*. Utrecht: Movisie.

16 NVMW (2009). *Schoolmaatschappelijk werk. Informatie over inhoud, kwaliteit, positionering en besluitvorming*. Utrecht: NVMW.

17 NVMW (2009). *Schoolmaatschappelijk werk. Informatie over inhoud, kwaliteit, positionering en besluitvorming*. Utrecht: NVMW.

van de samenwerking tussen SMW-ers en de voor hen meest relevante functionarissen binnen de instelling.

Op bijna alle (> 90%) instellingen is er sprake van structureel overleg tussen SMW en de zorgcoördinator(en) en/of trajectbegeleiders. Op het grootste deel (> 80%) van de instellingen neemt het SMW bovendien deel aan interne multidisciplinaire studentbesprekingen (bijvoorbeeld van de tweede lijn) en is het SMW ingepast in protocollen. Tevens is SMW goed bereikbaar voor zowel docenten als studenten op de meeste instellingen. Op ruim de helft van de instellingen neemt SMW ook deel aan reguliere studentbesprekingen (met het onderwijsteam). Dat gebeurt op AOC's opvallend vaker (71%) dan op de andere type instellingen (45%).

Studieloopbaanbegeleiders (ook wel mentoren of coaches genoemd) zijn samen met zorgcoördinatoren/trajectbegeleiders en de functionarissen uit de tweede lijn de belangrijkste samenwerkingspartners van SMW. De samenwerking wordt door bijna alle respondenten als (heel) goed beoordeeld. Respondenten geven aan dat SMW een 'onmisbare schakel in de begeleidingsmogelijkheden is' en een zorgt voor 'belangrijke aanvullende expertise binnen de school'.

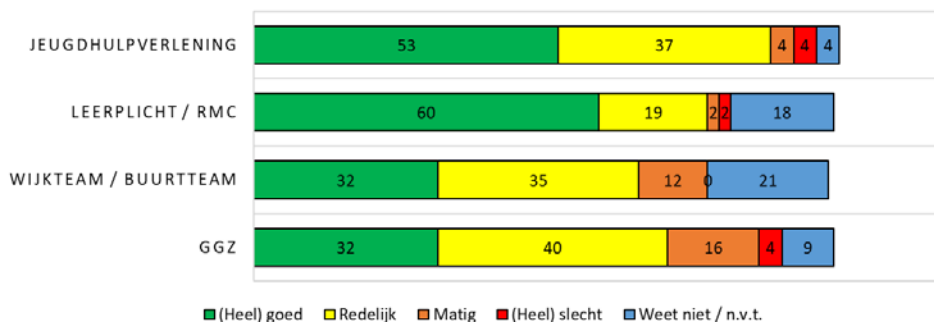
Externe samenwerking: een goede basis

Niet alleen in de interne zorgstructuur is SMW ingebed, ook met externe partners is er sprake van samenwerking en inbedding. In meer formele zin is op ruim driekwart van alle instellingen de rol van SMW opgenomen in de procedure van de toeleiding naar specialistische zorg. In formele en praktische zin is de SMW-er op de meeste instellingen ook de contactpersoon voor zorgaanbieders van buiten de mbo-instelling. Daarnaast is SMW bijna altijd (84%) een partner in ZAT-besprekingen of externe zorgoverleggen en neemt SMW op diverse scholen (66%) deel aan lokale zorgnetwerken. Op vakinstellingen is de rol van SMW in de externe samenwerking iets minder vaak op bovenstaande manieren geregeld. Het ligt voor de hand dat deze taken op de vakinstellingen door andere medewerkers, zoals adviseurs vanuit de tweede lijn, worden opgepakt.

Het SMW kan samenwerken met diverse andere partijen, zoals leerplicht, jeugdhulpverlening, GGD, GGZ, een buurtteam, een jongerenloket, etc. SMW werkt het meeste samen met jeugdhulpverlening, leerplicht/RMC, het wijk- of buurtteam en met GGZ. Partijen waar ook mee wordt samengewerkt, maar minder frequent, zijn bijvoorbeeld de politie, het jongerenloket van de gemeente, huisartsen, Veilig Thuis, jongerenwerk en ook een organisatie zoals Fier - landelijk expertise- en behandelcentra op het terrein van geweld (bv. bij loverboyproblematiek). Vanwege het grote voedingsgebied van veel vakinstellingen, geven dit type instellingen minder vaak aan (veel) samen te werken met wijk- en buurtteams.

De samenwerking met leerplicht/RMC wordt het meest positief beoordeeld (zie ook figuur 3.2); 60 procent van de respondenten is daar (heel) positief over, nog eens bijna 20 procent is redelijk positief. Ook over de samenwerking met jeugdhulpverlening is men over het algemeen (heel) positief tot redelijk positief.

Figuur 3.2 – Oordeel over de kwaliteit van de samenwerking met de voor SMW belangrijkste partijen

Over de samenwerking met de wijk- of buurtteams en de samenwerking met GGZ zijn de respondenten minder eenduidig in hun oordeel. Wat betreft de GGZ wordt de samenwerking gemiddeld genomen niet slecht beoordeeld; ruim 70 procent is redelijk tot heel positief. Een kleinere groep van 20 procent is echter minder tevreden over deze samenwerking. Uit de gesprekken met de mbo-instellingen komt naar voren dat een negatiever oordeel veelal samengaat met het feit dat deze organisaties geen afstemming zoeken met de school en geen informatie terugkoppelen over bijvoorbeeld de stand van zaken of uitkomst van de ondersteuning. Ook wachtlijsten bij de GGZ kunnen tot een gevoel van ontevredenheid leiden bij de respondenten.

De samenwerking met de wijk- en buurtteams is nog volop in ontwikkeling. In sommige regio's is er sprake van een nauwe samenwerking of afstemming tussen het SMW op de instelling en het wijk- of buurtteam van de voor de mbo-instelling belangrijkste gemeente.

“In onze regio werkt men voor het mbo met een jeugdteam. Het team is samengesteld uit professionals uit verschillende disciplines. Organisatorisch valt het team onder de wijkteamorganisatie, maar de professionals zijn verbonden aan en doen hun werk op de locaties van de mbo-instellingen. Daar versterken zij de al bestaande begeleiding vanuit de scholen. Er is nadrukkelijk gekozen om de professionals geen schoolmaatschappelijk werkers te noemen. In het jeugdteam is de jeugdhulp onafhankelijk van het onderwijs georganiseerd. Dat wilde men ook in de benaming van de functie nadrukkelijk naar voren laten komen.”

Op andere plekken sluit de werkwijze van de wijkteams juist niet goed aan, is er sprake van reorganisaties in de wijkteamorganisatie, staat het wijkteam erg op afstand of is de samenwerking erg afhankelijk van het wijkteam dat men treft. Ook geven een aantal mbo-instellingen aan de samenwerking met de wijkteams lastig te vinden vanwege het aantal gemeenten waar men mee te maken heeft.

“In onze gemeente wordt met wijkteams gewerkt. Eerder beschreef een wethouder uit de gemeente dat de gemeente de jeugdzorg ‘nog niet helemaal paradijselijk geregeld heeft’. De medewerkers SMW van onze mbo-instelling lopen daar ook tegen aan waar het gaat om de samenwerking met de wijkteams. Die samenwerking is wisselend. Er zijn wijkteams die goed benaderbaar zijn, maar men heeft ook te maken met wijkteams met wachtlijsten en overbelaste medewerkers.”

3.5 Financiering van SMW

Toekenning en verdeling van het budget voor SMW

Het budget dat de mbo-instellingen hebben voor SMW is in ruim 40 procent van de gevallen onderdeel van een groter budget, bijvoorbeeld een totaalbudget voor extra ondersteuning, of een budget voor de bestrijding van voortijdig schoolverlaten. Bij vakinstellingen is dat zelfs bijna altijd het geval. Mogelijk speelt mee dat het SMW op deze instellingen nauw verweven is met de andere extra ondersteuning die door deze instellingen wordt geboden.

In de helft van de gevallen is er sprake van een centraal budget voor SMW en worden de middelen dus niet verder verdeeld. Het budget wordt dan bijna altijd toegekend aan de dienst die de tweedelijns ondersteuning uitvoert (loopbaancentrum, studentenzaken, etc.). Waar de middelen wel worden verdeeld, gebeurt dat vaak per locatie. Zeker bij AOC's is daar vaak sprake van, in meer dan 70 procent van deze instellingen.

Financiering hoofdzakelijk uit subsidieregeling SMW in het mbo

Het ministerie van OCW heeft informatie aangeleverd over de verdeling van het totale subsidiebedrag van 15 miljoen euro uit de subsidieregeling SMW in het mbo. Uit deze informatie komt naar voren dat op één instelling na¹⁸, alle mbo-instellingen in 2017 subsidie hebben gekregen vanuit deze regeling. Het onderzoek laat zien dat de meeste instellingen daar ook van op de hoogte zijn. Vier respondenten zijn hier niet goed van op de hoogte en geven ten onrechte aan geen subsidie te ontvangen.

In totaal 24 instellingen (ruim 40 procent) zijn voor de financiering van SMW volledig afhankelijk van de middelen uit de subsidieregeling. Met name onder de AOC's geeft een grote groep (5 van de 7) aan het SMW volledig te financieren uit de subsidiemiddelen.

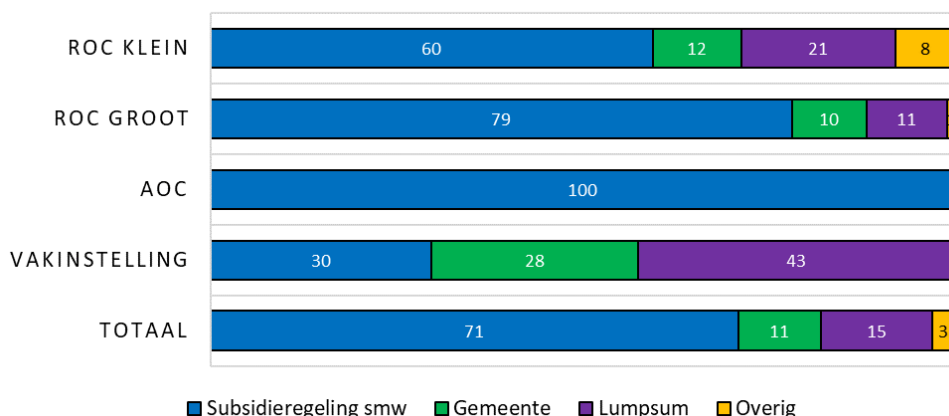
De overige instellingen financieren het SMW (ook) met andere bronnen. Zeker bij vakinstellingen is dat bijna altijd het geval (7 van de 9). Bij 40 procent van de mbo-instellingen worden middelen vanuit de lumpsum toegevoegd om het schoolmaatschappelijk werk te financieren. Een kwart van de scholen krijgt (ook) geld van de gemeente¹⁹ voor SMW. Tot slot is er bij 16 procent van de scholen gekozen om (ook) middelen vanuit het regionale vsv-programma naar het SMW te laten gaan.

¹⁸ Deze instelling heeft geen opleidingen op niveau 1 en 2.

¹⁹ Hoewel niet gevraagd, zal het meestal de gemeente betreffen waar de mbo-instelling is gevestigd.

De respondenten is ook gevraagd om aan te geven welk aandeel de verschillende financieringsbronnen hebben op het totale budget voor SMW. Ruim 60 procent van de respondenten (33 van de 54) geven aan dit te weten. Op basis van de antwoorden van deze respondenten is per type instelling gekeken hoe de financiering is opgebouwd.²⁰ Figuur 3.3 geeft daarvan een weergave.

Figuur 3.3 – (Geschatte) opbouw van de financiering voor SMW, per type instelling

Gemiddeld genomen vormen de middelen uit de subsidieregeling SMW in het mbo ruim 70 procent van het budget voor SMW. Zoals eerder aan de orde kwam is deze bron van financiering voor AOC's nog belangrijker dan voor vakinstellingen. Bijna 30 procent van het SMW wordt gefinancierd uit andere middelen, waaronder 15 procent uit de lumpsum en 11 procent via gemeentelijke subsidies. De subsidie vanuit de gemeenten wisselt sterk tussen instellingen. Zoals al aan de orde gekomen krijgt een kwart van de mbo-instellingen middelen vanuit een gemeente. Het aandeel dat deze middelen vormt op de totale begroting voor SMW van de instellingen varieert enorm.

De gemeente Rotterdam is een voorbeeld van een gemeente die grote bedragen voor SMW reserveert voor zowel po, vo als mbo. In 2017 kregen de Rotterdamse mbo-instellingen gezamenlijk 750.000 euro voor de uitvoering van SMW. Voor de grote Rotterdamse mbo-instellingen vormt deze subsidie meer dan een derde van het totale budget voor SMW.

²⁰ Het gaat nadrukkelijk om een schatting, omdat (a) niet alle mbo-instellingen weten hoe de financiering voor SMW op hun instelling is opgebouwd en (b) de gegeven antwoorden niet altijd volledig betrouwbaar zijn.

Rechtmatige inzet van de subsidiemiddelen

De subsidie voor SMW wordt op de grote meerderheid van instellingen (80%) volledig ingezet voor de taakgebieden van de schoolmaatschappelijk werker, zoals die door de NVMW zijn benoemd. Op 11 instellingen (19 procent) wordt een klein deel van de middelen – naar schatting circa 6,5 procent – besteed aan aanverwante doeleinden, veelal management of coördinatie van het SMW. Het betreft bijna allemaal (8 van de 10) grote ROC's. Gezien de omvang van deze ROC's en de omvang van de tweedelijns ondersteuning en daarbinnen het aantal door SMW ondersteunde studenten (gemiddeld > 800 studenten per jaar op deze instellingen), is het verklaarbaar en ook logisch dat een klein deel van de middelen opgaat aan de coördinatie van deze ondersteuning.

Formatie en middelen per student

De mbo-instellingen is gevraagd naar de omvang van het budget voor SMW in 2017 en naar het totaal aantal door SMW ondersteunde studenten.

De budgetten voor SMW variëren sterk en lopen uiteen van minder dan 20.000 euro per jaar tot 3 miljoen euro op jaarbasis. Dat hangt natuurlijk sterk samen met de grootte van de instelling, maar ook tussen grote of juist kleine instellingen zijn de verschillen groot.

Op basis van de antwoorden van de respondenten schatten we in dat er gemiddeld genomen circa 900 euro beschikbaar is om één student via SMW te ondersteunen. Gemiddeld genomen lijkt dit bedrag per student op AOC's en vakinstellingen iets hoger te liggen dan op ROC's. Tegelijkertijd ligt het percentage studenten op de instelling dat ondersteuning krijgt vanuit SMW op dit type instellingen ook iets lager.

4 Waardering en effect van schoolmaatschappelijk werk in het mbo

De hoofdvraag in het onderzoek luidt: draagt het SMW in het mbo bij aan het voorkomen van uitval van studenten met een extra ondersteuningsbehoefte? De bijdrage die het SMW kan leveren aan het voorkomen van uitval heeft zowel een individuele component (studentniveau), als een systeemcomponent (school/teamniveau). In het onderzoek hebben we de vraag naar de bijdrage in het voorkomen van uitval daarom geoperationaliseerd als de *meerwaarde die het SMW levert* op studentniveau, op teamniveau en op schoolniveau in relatie tot de verschillende taakgebieden van SMW. Dit hoofdstuk richt zich het effect van schoolmaatschappelijk werk binnen het mbo en hoe dit door betrokkenen wordt gewaardeerd. We starten echter met een beschrijving van de meerwaarde van de specifieke positie en de expertise van het SMW.

4.1 Meerwaarde specifieke positie en expertise van SMW

“De belangrijkste elementen van SMW zijn: dat het laagdrempelig is en in de buurt - op school of nabij. Dat de schoolmaatschappelijk werker onafhankelijk is en een onafhankelijke positie in kan nemen. Dat hij of zij een vertrouwelijke positie heeft, present is en er sprake is van continuïteit in de ondersteuning. Dat de schoolmaatschappelijk werker een sociaal netwerk heeft en snel kan schakelen. Dat SMW zicht heeft op de problematiek van jongeren en de dubbele laag die speelt in hun overgang naar zelfstandigheid/volwassenheid.”

Belangrijkste elementen van SMW

In het vorige hoofdstuk is beschreven dat de inhoud van het SMW uit verschillende taakgebieden bestaat. Het betreft de hulpverlening aan studenten, het ondersteunen van de school en het toeleiden naar speciale en geïndiceerde zorg. De belangrijkste elementen van SMW binnen deze taakgebieden zijn volgens het grootste deel van de mbo-instellingen (77%) het bieden van ondersteuning bij gestapelde problematiek en de samenwerking in de interne zorgstructuur. Daarnaast benoemt men de doorverwijzing en toeleiding naar externe hulpverlening (61%), diagnose van de hulpvraag/de problematiek (51%), afstemming en samenwerking met externe hulpverlening (47%) en de integrale benadering van de problematiek van studenten (44%) als belangrijkste elementen. Vooral door vakinstellingen (56%) wordt ook gewezen op de ondersteuning die SMW biedt bij problematiek die buiten de school ligt.

Zeer hoge waardering van SMW

De mbo-instellingen zijn zeer positief over de mate waarin SMW bijdraagt aan het realiseren van een kwalitatief goede ondersteuningsstructuur binnen de mbo-instelling. Men waardeert SMW op dit punt met gemiddeld een 8. Ruim een derde van de mbo-instellingen scoort een

9 of hoger. Uit de interviews komt ook naar voren dat studenten en docenten/onderwijsteams positief zijn over de rol van SMW.

*Tabel 4.1 – Waardering positie schoolmaatschappelijk werk door mbo-instellingen (n=57)**

Stellingen	Eens	Oneens
SMW is een eigenstandige, specifieke werksoort in de ondersteuning van studenten	74%	9%
Het werken in multidisciplinaire teams maakt SMW als eigenstandige werksoort overbodig	14%	70%
SMW is een belangrijke aanvulling op de ondersteuning die onze instelling aan studenten biedt	98%	0%
SMW levert een grote bijdrage aan de integrale ondersteuning van de student	89%	2%
Mbo-instellingen moeten zelf kunnen kiezen of ze SMW aanbieden	26%	56%
De overheid moet ervoor zorgen dat op elke school SMW wordt aangeboden	95%	0%

* Alleen de percentages voor eens/oneens zijn weergegeven, niet de middenscores.

SMW wordt gezien als waardevol, noodzakelijk, onmisbaar en het heeft volgens de respondenten een eigen, maar aanvullende, functie binnen de mbo-instellingen die niet op een andere manier opgepakt, overgenomen of vervangen kan worden. De overheid heeft volgens de mbo-instellingen een belangrijke taak om SMW te - blijven - financieren.

“SMW doet iets wat wij hier op school verder niet kunnen.... Zonder SMW is het geen doen om de student de juiste ondersteuning te geven....Het voorkomt hier zo veel ellende.”

“Als alle subsidiegelden wegvallen, zal de mbo-instelling niet meer in staat zijn om dezelfde zorg te blijven organiseren. Zorg waarvan aangetoond is dat het vsv-cijfers laag houdt. Daar waar we nu met SMW kunnen signaleren én handelen, kan er bij wegvalende aanvullende gelden alleen gesignaleerd worden, waarna studenten doorverwezen moeten worden naar externe partijen.”

Positie van SMW: verbonden, maar wel onafhankelijk

SMW en het onderwijs hebben elk hun eigen expertise en rol in de ondersteuning van studenten en werken daarin samen. SMW kent de school echt goed, sluit aan bij de behoeften van studenten en andere ondersteuners en is sterk verbonden met het onderwijs en overige ondersteuning die binnen de school aanwezig is. Tegelijkertijd is SMW ook weer onafhankelijk. De sterke verbondenheid en integrale benadering en de onafhankelijkheid, vertrouwelijkheid en rolvastheid van SMW worden belangrijk gevonden. Dat de schoolmaatschappelijk werkers bij veel mbo-instellingen extern worden ingehuurd helpt hierin mee.

“In onze gemeente is de school zowel vindplaats als werkplek van het jeugdteam. Het team is dichtbij het onderwijs gepositioneerd, het heeft bijvoorbeeld kantoorruimte in de school. Daarmee ontstaat ook het risico dat het personeel van de mbo-instelling het jeugdteam te veel gaat zien als onderdeel van de school, terwijl juist die onafhankelijkheid en rolvastheid heel belangrijk is. Het jeugdteam heeft de rol als ‘critical friend’; hierbij past een autonome rol op enige afstand, waarbij het niet ingezogen moet raken in de school, maar kritische vragen kan en mag blijven stellen.”

Expertise van SMW

Naast de specifieke positie van SMW binnen de mbo-instelling wijst men op de specifieke expertise van schoolmaatschappelijk werkers. In de ondersteuning door SMW komen de verschillende leefwerelden van de student bij elkaar. SMW geeft de mogelijkheid om niet-onderwijs gerelateerde problematiek die de student belemmert in zijn functioneren op te pakken. Vooral waar het gaat om zwaardere en multiproblematiek onder studenten is er specifieke expertise nodig om studenten te begeleiden. SMW biedt op dit punt kennis die binnen de onderwijsteams niet aanwezig is. In dit kader geven verschillende respondenten aan een toename in de problematiek van studenten te zien, zowel in complexiteit van de problematiek als in het aantal studenten met problemen. Deze toename is volgens hen ook op niveau 3 en 4 zichtbaar.

Daarnaast heeft SMW kennis en feeling met de belangrijkste doelgroep van studenten in de leeftijd 16-23 jaar en de vraagstukken die daarbij horen. Dat betreft de overgang naar zelfstandigheid en volwassenheid die specifieke problemen met zich mee brengt en waar SMW inzicht in heeft, waaronder diverse sociaal-materiele zaken als problematiek met huisvesting, uitkering, financiën, etc. Zaken die vaak niet meer onder de verantwoordelijkheid van ouders vallen en die jongeren zelf moeten oppakken. Er wordt op deze thema's veel van studenten zelf verwacht, terwijl ze de benodigde kennis en vaardigheden niet of onvoldoende bezitten, aldus de respondenten.

De expertise van schoolmaatschappelijk werkers betreft ook de kennis van het regionale netwerk omtrent jeugdzorg en -hulpverlening, waardoor zij de juiste wegen weten te bewandelen en verbindingen kunnen leggen waar het gaat om het vinden van de juiste ondersteuning voor studenten.

4.2 Meerwaarde SMW in de ondersteuning van studenten

De belangrijkste meerwaarde van SMW, zoals mbo-instellingen in de enquête aangeven, is gelegen op het studentniveau. Het betreft het tegengaan van voortijdig schoolverlaten (79%) en het vergroten van het welzijn van de student: het oplossen of verminderen van problemen van de student (79%) en het leren omgaan met/accepteren van problemen en verbeteren van de handelingsvaardigheden van de student (81%). AOC's (43%) wijzen daarnaast nog op de meerwaarde van SMW in het tegengaan van verzuim.

Ook de mbo-instellingen waarmee is gesproken geven aan dat de meeste aandacht van SMW naar de individuele student gaat, maar dat er ook een belangrijke meerwaarde is in de ondersteuning van de onderwijsteams. Zie hiervoor de volgende paragraaf.

Voorkomen van uitval en versterken van de succesvolle schoolloopbaan

SMW draagt volgens bijna alle mbo-instellingen (91%) concreet bij aan het voorkomen van uitval. Er zijn mbo-instellingen die aangeven dat hun vsv-cijfers de afgelopen jaren zijn gedaald. Daarbij wordt aangenomen dat het SMW daar ook een positieve rol in speelt. Het feitelijk aantonen van een daadwerkelijk effect is lastig, omdat er zo veel andere factoren en maatregelen in het mbo van invloed zijn op de vermindering van voortijdig schoolverlaten. Uit de evaluatie van het Amsterdamse MBO Jeugdteam (2016)²¹ komt naar voren dat de afname van VSV – die op basis van voorlopige cijfers zichtbaar lijkt te zijn – weliswaar niet één op één toe te schrijven is aan de oprichting van het MBO Jeugdteam - het onderwijs levert hier ook een belangrijke bijdrage aan - maar wel in belangrijke mate bijdraagt aan het voorkomen van uitval voor studenten met persoonlijke problemen of ziekte. Jongeren met zwaardere problematiek kunnen in bepaalde gevallen toch op school blijven door begeleiding vanuit het team. Met name jeugdartsen, maar ook de jeugadviseurs en -psychologen, hebben samen met de scholen een belangrijke rol in het tegengaan van verzuim en uitval; al is deze rol niet direct in cijfers uit te drukken. Ook uit onderzoek uitgevoerd in het kader van de Regiomonitor VSV Utrecht komt naar voren dat SMW en verwante vormen van (psychosociale) ondersteuning zeer waardevol zijn in het voorkomen van uitval. Vanuit het perspectief van de school gaat het om ingewikkelde ondersteuningsvragen, omdat een fors deel van de problematiek buiten de school ligt. Toch is het rendement van de inzet hoog; de meeste studenten blijven hun opleiding volgen. Ten opzichte van de 'gemiddelde' mbo-student worden zij 'slechts' twee keer zo vaak voortijdig schoolverlater. Per mbo-instelling lopen de percentages uiteen, maar over het geheel genomen wordt zo'n 85 procent van de studenten met psychosociale ondersteuning (meest SMW) behoed voor vsv.²²

“Het is lastig te bepalen in hoeverre een jeugdteam ook leidt tot deze effecten. Onderzoek laat zien dat SMW meehelpt in het voorkomen van vsv. Een logisch gevolg (maar niet hard aan te tonen) is dat daarmee ook de vraag naar uitkeringen op termijn zal afnemen. Het aantonen, of op zijn minst logisch afleiden van deze effecten is wel heel belangrijk in het gesprek dat binnen de gemeente wordt gevoerd, bijvoorbeeld als het om het vrijmaken van budgetten gaat.”

Enkele instellingen geven aan dat er minder direct een doel ligt in het voorkomen van uitval, maar dat de focus meer ligt op het behalen van een succesvolle schoolloopbaan.

21 Distelbrink, M. & E. Klooster (2016) Eindrapportage MBO-Jeugdteam. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

22 Eimers, T., Kennis, R., & Keppels, E. (2014). Aanpak VSV in het mbo: onderzoek bij vijf mbo-instellingen. Nijmegen: KBA Nijmegen.
Eimers, T., Hilken, T., & Kennis, R. (2016). Nieuwe fase VSV-aanpak: onderzoek bij vijf mbo-instellingen. Nijmegen: KBA Nijmegen

“Oorspronkelijk is SMW afgeleid van het beleid gericht op voortijdig schoolverlaten. Langzamerhand komt de focus daar minder direct op te liggen, maar meer op de andere kant van de medaille: een succesvolle schoolloopbaan. Deze positieve benadering is ook belangrijk: een groep kwetsbare jongvolwassenen ondersteunen/versterken in maatschappelijke participatie”. “Doel is niet ‘om iemand te redden’, maar ‘om iemand te versterken’. Het (toekomstig) zelfstandig functioneren van een student is een belangrijk doel van de ondersteuning.”

“We willen dat studenten zich ontwikkelen, vsv terugdringen is geen doel op zich.”

Versterken studentenwelzijn door vroegtijdige signalering en preventieve werking SMW
SMW is gericht op het versterken van het sociaal emotioneel welzijn van de student; het oplossen, verminderen of leren omgaan met zijn of haar problemen worden zoals gezegd als belangrijkste meerwaarde gezien. Uitgangspunt is studenten in hun kracht te zetten en zelf de regie te laten nemen. SMW is volgens geïnterviewden een noodzakelijke voorziening voor specifieke groepen, die studenten gerichte hulpverlening biedt door met hen in gesprek te gaan, hen te helpen met vraagverheldering, informatie, advies, ondersteuning en kortdurende en lichte vormen van psychosociale hulpverlening en/of pedagogische begeleiding. SMW draagt volgens de mbo-instellingen hiermee bij aan vroege signalering van problemen en aan een preventieve inzet van ondersteuning om daarmee studievertraging, verzuim, uitval, ergere problematiek of zwaardere hulpverlening bij studenten te voorkomen, dan wel juist snel door te kunnen verwijzen indien nodig. Door de school te gebruiken als vindplaats is het mogelijk om – in preventieve zin - de ondersteuning snel en nabij de student te starten, dat wil zeggen *“oppakken van de problematiek voordat je de jongere kwijt bent.”*

“Vroegsignalering is erg belangrijk en daar wordt hier nadrukkelijk op ingezet. Het jeugdteam zit in de school en ‘zit bij de voordeur’. Heel veel problemen worden in een vroeg stadium gesignaleerd. Het devies is; problemen klein houden, behapbaar maken door een stappenplan op te stellen. Dit leidt er vaak toe dat studenten weer door kunnen en dat zij voor de studie en daarmee voor het onderwijs behouden blijven.”

“De meerwaarde van SMW zit in de ondersteuning van de individuele student en het vergroten van zijn welbevinden (indirect in het versterken van de mentor). Ook de omgeving van de student profiteert daarvan. Waardevolle elementen in die ondersteuning zijn het boven tafel krijgen van de problematiek, de hulpvraag, het handelen (de gesprekken), het kennen en kunnen inzetten van het netwerk.”

“In ons jeugdteam participeert een organisatie voor verslavingszorg. Sinds de start van het jeugdteam is het aantal aanmeldingen voor verslavingszorgtrajecten flink afgenomen. In en met het jeugdteam kan de medewerker van deze organisatie sneller signaleren, korte behandelingen geven aan studenten én de omgeving van studenten (jeugdteam, leerkrachten, studieloopbaanbegeleiders) versterken door het geven van handelingsadviezen en het bevorderen van kennis over verslavingsproblemen.”

Bereiken student door toegankelijk, nabij en laagdrempelig SMW

Voor het bereiken van studenten en hen de juiste ondersteuning en zorg te kunnen bieden, is het volgens de mbo-instellingen noodzakelijk dat SMW in de school nabij de student wordt ingezet, laagdrempelig en gemakkelijk toegankelijk is. Enkele instellingen hebben daarom, mede gezien de vroegtijdige signalering en samenwerking met de onderwijsteams, SMW dicht bij de onderwijsteams georganiseerd. Schoolmaatschappelijk werkers zijn dan bijvoorbeeld gekoppeld aan een klas, team of cluster van opleidingen, daar op bepaalde momenten bij aanwezig en zitten bij team- en studentbesprekingen. De wijk - het werkterrein van de wijkteams - als vindplaats en ondersteuningsplaats voor jongeren met problematiek wordt in dit kader daarom voor mbo-studenten minder geschikt geacht. SMW heeft een belangrijke functie in het signaleren van problemen op school.

“Op onze mbo-instelling zijn op een aantal plaatsen binnen niveau 1 en 2 zorgmedewerkers gekoppeld aan een klas en de studieloopbaanbegeleider. Dit wordt intern zeer gewaardeerd en belangrijk gevonden, omdat het bijdraagt aan een vroege signalering van problemen en dus ook een preventieve inzet van ondersteuning. Bovendien is de drempel voor studenten om hulp te vragen heel laag met een zorgmedewerker in de klas.”

Waardering door studenten

Geïnterviewde mbo-instellingen ervaren een hoge tevredenheid onder studenten. Kort gezegd omdat studenten worden geholpen, individuele aandacht krijgen, de ondersteuning nabij is, snel wordt geboden en vertrouwd is door mensen die ze op school kennen. Enkele mbo-instellingen geven aan tevredenheidsonderzoeken onder studenten te verrichten.

“Er is een tevredenheidsonderzoek onder studenten als zij een traject hebben afgerond. Zij zijn altijd heel lovend. Ze krijgen individuele aandacht.”

“De aandacht en waardering zijn kenmerken die studenten prettig vinden aan de ondersteuning. Het gevolg is dat er verbeteringen in het gezin komen en het vertrouwen van de student in het vinden van een oplossing / het verminderen van de problematiek omhoog gaat.”

“Uit een enquête onder 35 mbo-studenten die met het jeugdteam te maken hebben gehad, blijkt dat de tevredenheid over de geboden hulp groot is en dat veel jongeren na de hulp verbeteringen zien in hun eigen functioneren.”

Het JOB geeft aan dat studenten niet altijd scherp hebben dat de ondersteuning die zij krijgen SMW heet. “De meerwaarde van SMW zit in het meedenken met de studenten, de feitelijke ondersteuning en de onafhankelijke positie van SMW binnen de mbo-instelling.”

4.3 Meerwaarde SMW in de schoolondersteuning

In het vorige hoofdstuk is beschreven dat het SMW op verschillende wijzen sterk verankerd en ingebed is in de mbo-instellingen en bijdraagt aan het realiseren van een kwalitatief goede ondersteuningsstructuur binnen de mbo-instellingen. Wel heeft SMW een onafhankelijk positie, zoals eerder aangegeven.

“SMW is sterk ingebed in de interne ondersteuningsstructuur van de school. Er zijn goede afspraken gemaakt, er is regelmatig overleg en er wordt ook intern geëvalueerd. ‘Het loopt als een geoliede machine’. SMW neemt deel aan alle overleggen (reguliere studentbesprekingen, studentbesprekingen van het ondersteuningsteam, overleggen van het ondersteuningsteam, etc.). ‘Ze horen bij de inventaris’. Ook tussen de studieloopbaanbegeleiders en SMW is regelmatig contact en overleg. Het is heel prettig dat SMW liefelijk aanwezig is en dus zeer nabij.”

Rol van SMW in de schoolondersteuning in ontwikkeling

De sterke inbedding van SMW in de instelling, leidt ertoe dat mbo-instellingen naast meerwaarde voor de individuele student ook een belangrijke meerwaarde zien in de ondersteuning van de onderwijsteams. Die bijdrage/rol van SMW is nog in ontwikkeling: nog niet overal even zichtbaar of even goed uitgewerkt. De samenwerking en inbedding van SMW kan nog verbeterd worden.

“Er zit een verbetermogelijkheid in het versterken van de school door het jeugdteam. Zij zouden de onderwijsteams beter kunnen vertellen in wat zij zien en doen; het geven van tips & tricks. Op korte termijn start onze instelling met de organisatie van kenniscafés voor personeel van de tweedelijns ondersteuning, taakdocenten zorg en medewerkers van het jeugdteam. Doel is ontmoeting en kennisdeling op thema’s.”

De zich nog ontwikkelende rol van SMW in de ondersteuning van de onderwijsteams sluit aan op een belangrijke ontwikkeling die zich vanuit passend onderwijs voortdoet, namelijk de aandacht voor versterking van de basisondersteuning (de ondersteuning die wordt gegeven in de eerste lijn).²³ Uit onderzoek naar passend onderwijs in het mbo komt naar voren dat instellingen verschillend invulling geven aan deze verschuiving van de extra naar de basisondersteuning. Zo worden bijvoorbeeld medewerkers van het tweedelijns team passend onderwijs gekoppeld aan opleidingsteam of worden decentraal ondersteuningsteams opgericht die nauw met de opleidingsteams samenwerken. Op andere instellingen zet men in op training en coaching van docenten en studieloopbaanbegeleiders of geeft men een of enkele docenten binnen het opleidingsteam een expertrol.²⁴ De aandacht voor het versterken van de basisondersteuning op de mbo-instellingen maakt duidelijk dat het belang van

23 Eimers, T., & Kennis, R. (2017). *Passend onderwijs in het mbo: tussenbalans. Tweede meting monitor*. Nijmegen: KBA Nijmegen.

24 Eimers, T., Ledoux, G. & Smeets, E. (2016). *Passend Onderwijs in de praktijk. Casestudies in het primair en voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs*. Nijmegen: KBA Nijmegen.

de rol van SMW in de ondersteuning van de onderwijsteams en de potentiële meerwaarde van deze rol toeneemt.

Samenwerking met onderwijs: voorlichting, consultatie en terugkoppeling

De aanwezigheid en laagdrempeligheid van SMW, eerder al benoemd als belangrijke meerwaarde voor studenten, is volgens mbo-instellingen evenzeer van belang voor docenten, studieloopbaanbegeleiders, zorgcoördinatoren en andere ondersteuningsmedewerkers. Men spreekt over korte en krachtige lijnen binnen de organisatie waardoor medewerkers snel met elkaar kunnen schakelen bij een hulpvraag van een student. Maar ook bij een ondersteuningsbehoefte van de onderwijsteams, studieloopbaanbegeleiders of docenten zelf zijn deze korte lijnen van meerwaarde. SMW heeft voor deze betrokkenen een belangrijke adviserende, consultatie- en voorlichtingsfunctie. SMW 'ontzorgt' en verlaagt de belasting van studieloopbaanbegeleiders, docenten en medestudenten. Daarnaast versterkt SMW het onderwijs doordat schoolmaatschappelijk werkers hun expertise in en met de onderwijs- en ondersteuningsteams delen. Dan gaat het vooral om het vergroten van het handelingsrepertoire van het onderwijspersoneel bij individuele studenten. Tegelijkertijd zit daar ook een spanningsveld; docenten of mentoren die een student te lang onder zich houden of die juist te snel doorverwijzen. Mbo-instellingen geven expliciet aan dat docenten geen hulpverlener zijn en dat ook niet moeten worden. SMW heeft daarin de taak om die grenzen te tonen en (mede) te bewaken en door het geven van handelingsadviezen in hoe met studenten om te gaan.

"Naast de ondersteuning voor de individuele student is er een effect van SMW op docenten. Door de aandacht en ondersteuning voor de student door de schoolmaatschappelijk werker wordt de docent ontlast, waardoor hij de focus kan houden op het geven van onderwijs."

"Het jeugdteam wordt ingezet om studenten zelfredzaam te kunnen laten functioneren. Voor het mbo komt daar het terugdringen van voortijdig schoolverlaten bij. De ondersteuning van het jeugdteam helpt hierin, maar het onderwijs aan de student kan ook beter. Voor het verder terugdringen van vsv is dus met name ook de opdracht van het jeugdteam in het versterken van de school van groot belang."

Terugkoppeling en verbinding

Een ander belangrijk element in de ondersteuning van SMW op team- en schoolniveau is de terugkoppeling naar de school van de resultaten van behandeling door externe hulpverlening en het zorgen voor afstemming van handelingsadviezen vanuit de hulpverlening met de aanpak op school.²⁵ De mbo-instellingen geven aan dat het onderwijs graag wil weten waar men met studenten aan toe is of hoe te handelen. SMW kan hier tot op zekere hoogte een rol spelen. Daarbij is SMW overigens ook gebonden aan geldende privacywetgeving en - het gebrek aan - informatie die vanuit externe hulpverlening wordt terugggekoppeld.

25 NVMW (2009). *Schoolmaatschappelijk werk. Informatie over inhoud, kwaliteit, positionering en besluitvorming*. Utrecht: NVMW.

In de functie van 'tolk' kan SMW de werelden onderwijs en zorg verbinden: de schoolmaatschappelijk werker heeft een taak in het kijken naar wat de studieloopbaanbegeleider nog kan doen in de ondersteuning van de student in de klas (begeleiding van het leerproces, persoonlijke ontwikkeling, voorkomen van uitval). Dit is een andere rol dan een wijk- of jeugdteam van de gemeente kan hebben.

4.4 Meerwaarde SMW in de toeleiding naar hulpverlening en afstemming met jeugdhulp

Naast de begeleiding en ondersteuning van de studenten binnen de interne zorgstructuur is er ook met externe partners sprake van samenwerking en inbedding. Daarin vervult SMW volgens de mbo-instellingen een belangrijke, onmisbare intermediaire en schakelfunctie in de toeleiding naar gespecialiseerde en geïndiceerde zorg en in de samenwerking met jeugdhulp.

Verkleinen afstand naar specialistische hulpverlening

Geïnterviewden zijn eensluidend over het belang om de afstand tussen mbo en specialistische hulpverlening te verkleinen. Vanuit de mbo-instellingen kijkt men vooral vanuit het perspectief van SMW: hoe meer bekend en dichtbij SMW aanwezig is, hoe makkelijker het voor jongeren wordt om de stap naar ondersteuning te maken. Het leidt tot het verlagen van drempels naar (specialistische) hulp. SMW heeft duidelijk een meerwaarde ten aanzien van het de verwijzing naar de juiste hulpverlening en jeugdzorg buiten de mbo-instelling, maar ook een meerwaarde in de begeleiding van studenten bij die doorverwijzing. De afstand naar hulpverlening buiten de muren van de school is volgens geïnterviewden van de mbo-instellingen vaak - te - groot voor studenten, bijvoorbeeld omdat ze het moeilijk vinden ergens aan te kloppen, zij een 'psychologische' drempel ervaren of om praktische redenen – zorgverzekering of achterliggende financiële problemen - de stap niet kunnen of willen maken. Geïnterviewden van de gemeenten onderschrijven deze functie van SMW, maar kijken ook naar de rol en positionering van buurt- en wijkteams om de afstand tot specialistische hulpverlening te verkleinen.

"Studenten kunnen maatschappelijk werk ook via de huisarts krijgen, maar doen dat liever niet. Via school is het beter toegankelijk."

"Bij ons jeugdteam is vooral het bereik van de GGZ-zorg die door professionals van het jeugdteam wordt geleverd sterk verbeterd. De inzet van deze professionals leidt ertoe dat veel meer studenten hun weg vinden naar psychologische hulp, als zij die nodig hebben. Het overgrote deel van de ondersteunde studenten is 18 jaar of ouder; deze groep komt normaal gesproken nauwelijks aan bij GGZ-hulp, vanwege o.a. drempels als een eigen risico dat betaald moet worden. Er wordt heel weinig doorverwezen omdat het jeugdteam zelf veel ondersteuning aan studenten geeft."

Schakel en brugfunctie

Enkele mbo-instellingen noemen dat de meerwaarde niet enkel in het doorverwijzen ligt, maar dat SMW een echte brugfunctie heeft. Het is juist belangrijk dat de SMW-er een blijvende band met de student houdt en de hulpverlening monitort. Op die manier houden studenten zagezegd makkelijker een 'feeling' met de school en de opleiding, waarmee de kans groter is dat de student ook zijn opleiding blijft volgen.

Schoolmaatschappelijk werkers kunnen deze functie vervullen, omdat zij de sociale kaart kennen, een goed netwerk hebben en kennis hebben van mogelijkheden en procedures. Zij vormen dus een spin in het web en zorgen ervoor dat de interne ondersteuningsmogelijkheden op de mbo-instelling aansluiten op of overlopen in de mogelijkheden voor hulpverlening extern. Mbo-instellingen die SMW extern inhuren doen dat vaak vanuit de gedachte dat juist extern ingehuurde organisaties beschikken over een breder netwerk en beter zicht hebben op de lokale of regionale sociale kaart, waardoor ze beter verbindingen kunnen maken en sneller kunnen schakelen.

"Bij onze mbo-instelling wordt gewerkt met functionarissen die - wanneer nodig - (externe) hulpverlening in de woonregio van studenten inschakelen en de linking pin vormen tussen interne en externe ondersteuning (regionale verankering jeugdhulp). Dat wil zeggen dat de hulpverlening gegeven wordt in de gemeente en niet op school. De school ondersteunt studenten in het vinden van de juiste hulpverlening. De daarvoor aangestelde functionarissen hebben hierin een expliciete taak deze externe ondersteuning aan studenten te monitoren en handelingsgerichte adviezen van externe hulpverleners via de adviseurs van de tweedelijns begeleiding terug te koppelen naar onderwijs."

4.5 Aansluiting van onderwijs en jeugdhulp als gevolg van de jeugdwet

"De functie van SMW is in de afgelopen jaren niet echt veranderd, maar de verbindingen naar buiten zijn door deze ontwikkelingen anders geworden."

Zoals in de vorige paragraaf al is beschreven, vervult het SMW een grote en belangrijke rol in de toeleiding naar en samenwerking met jeugdhulp en gespecialiseerde hulpverlening. Die rol is breder dan alleen doorverwijzen; belangrijk is ook de rol en meerwaarde als 'spin in het web'.

Het kader waarin de schoolmaatschappelijk werker deze rol (ook wel taakgebied) uitvoert, is sinds 2015 anders, omdat de verantwoordelijkheid voor de jeugdzorg, jeugdbescherming en jeugdreclassering vanaf dat moment is overgeheveld naar de gemeenten. Gemeenten zijn onder andere verantwoordelijk voor het voorzien in een kwalitatief en kwantitatief toereikend aanbod van jeugdhulp, het adviseren over en het bepalen en inzetten van de aangevozen vorm van jeugdhulp en het adviseren van kinderen en jongeren met vragen en problemen.

Het creëren van een dekkend aanbod aan ondersteuning vanuit onderwijs en jeugdhulp is noodzakelijk om jongeren die dat nodig hebben passend te kunnen ondersteunen. Hiervoor

is samenwerking nodig tussen onderwijs en jeugdhulp. Voor het primair en voortgezet onderwijs is in de Jeugdwet en de Wet passend onderwijs vastgelegd dat gemeenten en samenwerkingsverbanden PO en VO in een plan vastleggen hoe zijn de ondersteuning organiseren. Beide partijen zijn verplicht om deze plannen met elkaar te bespreken. Voor het mbo gelden deze verplichtingen (momenteel) niet.²⁶ Toch heeft het nieuwe jeugdstelsel ook op de mbo-instellingen geleid tot veranderingen in de manier waarop met gemeenten en externe hulpverlening wordt samengewerkt. De manier waarop de samenwerking is georganiseerd verschilt per mbo-instelling en per regio. Het NJi heeft op basis van een praktijkinventarisatie en in afstemming met de MBO Raad drie verschillende aansluitingsmodellen onderwijs-jeugdhulp beschreven²⁷:

1. Ondersteuning in de eigen wijk

In deze variant wordt, voor studenten die de mbo-instelling zelf niet meer kan ondersteunen in de tweede lijn, jeugdhulp ingeschakeld uit de gemeente waar de student woonachtig is – vaak het buurt- of wijkteam. De SMW-er heeft in deze variant een belangrijke schakelfunctie en brugfunctie tussen ondersteuning binnen de mbo-instelling en de ondersteuning geboden door de gemeente(n).

2. Gemeentelijk jeugdteam

In het geval van een gemeentelijk jeugdteam is er onderwijsoverstijgende ondersteuning beschikbaar vanuit de kerngemeente. Dit jeugdteam werkt vanuit een centrale locatie of een online omgeving in de gemeente. Mbo-instellingen verwijzen door naar het jeugdteam als zij de ondersteuning aan de student zelf niet meer kunnen geven. In deze variant is de SMW-er de schakel tussen de interne zorgstructuur en het gemeentelijke jeugdteam.

3. MBO als wijk

In de situatie van MBO als wijk is er sprake van geïntegreerde ondersteuning. Alle ondersteuning is beschikbaar op de mbo-instelling (locatie), door middel van een multidisciplinair jeugdteam. Samen met andere expertise (jeugd-ggz, jeugdarts, etc.) maakt het SMW deel uit van het jeugdteam. Dit maakt de lijnen tussen het interne zorgteam en het jeugdteam kort.

De keuze om te werken volgens een van de modellen is afhankelijk van meerdere factoren en hangt ook sterk af van de regionale context waarin zowel gemeenten als mbo-instellingen opereren. Voor een mbo-instelling speelt bijvoorbeeld mee in welke mate de studenten uit dezelfde (kern)gemeente komen of juist uit heel het land (zoals bij veel vakinstellingen het geval is). Andere factoren zijn onder meer de (kwaliteit van de) zorgstructuur van zowel mbo als gemeente, de beschikbare financiële middelen en de visie van de gemeente en de mbo-instelling op wie verantwoordelijk is voor welk type ondersteuning en de plek waar die ondersteuning het beste geboden kan worden.²⁸

²⁶ Wel is aanvullende wetgeving in voorbereiding.

²⁷ <https://www.nji.nl/nl/Kennis/Dossier/Verbinding-onderwijs-en-jeugdhulp/Verbinding-in-de-praktijk---mbo>

²⁸ <https://www.nji.nl/nl/Kennis/Dossier/Verbinding-onderwijs-en-jeugdhulp/Verbinding-in-de-praktijk---mbo>

In een gemeente waarin succesvol wordt samengewerkt in een jeugdteam – een model volgens MBO als wijk, geeft respondent aan dat meerdere partijen aan dat succes hebben bijgedragen. “Er was al een voorgeschiedenis voordat de gemeente in 2015 verantwoordelijk werd voor de jeugdzorg. De gemeente erkent het belang van een goede vroegtijdige ondersteuning aan de jongeren in haar gemeente en het betrekken van onderwijs daarin. Gemeente en onderwijsinstellingen kunnen elkaar vinden in de visie, men is overtuigd van hetzelfde belang en de goede organisatie van de hulpverlening aan jongeren. Belangrijk is ook dat de mbo-instellingen akkoord zijn gegaan met de onafhankelijkheid van zorg binnen hun instelling in de vorm van het jeugdteam.”

In een andere gemeente werkt men ook met een jeugdteam volgens het model MBO als wijk. Dit jeugdteam werkt nog niet voor alle mbo-instellingen / locaties. Ook hier geeft de respondent aan dat één van de redenen gezocht kan worden in de ‘onafhankelijkheid van de zorg’: “instellingen kunnen moeite hebben om de regie uit handen te geven en de ondersteuning uit te besteden of over te dragen aan het jeugdteam.”

Kwaliteit van de samenwerking

Uit de enquête en uit de gesprekken blijkt heel duidelijk dat de samenwerking tussen de mbo-instellingen en gemeenten sterk wisselt. Uit de enquête komt naar voren dat op bijna een derde van de mbo-instellingen er geen beleidsmatig overleg is met de voor de mbo-instelling belangrijkste gemeente. Waar er wel sprake is van overleg op beleidsniveau, zijn de instellingen meest redelijk positief (49%). Een kwart is (heel) positief, een kwart beoordeelt de beleidsmatige samenwerking juist als matig. De praktische samenwerking wordt vergelijkbaar beoordeeld, hoewel er bij meer instellingen (80%) sprake is van samenwerking op een praktisch niveau (in tegenstelling tot beleidsmatig overleg).

De manier waarop de aansluiting onderwijs-jeugdhulp is georganiseerd lijkt geen rol te spelen in het oordeel van de respondenten over de tevredenheid van de samenwerking. Wel spelen andere factoren, zoals hierboven ook al benoemd, een rol in het oordeel over de kwaliteit van de samenwerking. Zonder een compleet overzicht te willen geven, gaat het onder meer om:

- De mate waarin sprake is van praktische samenwerking en beleidsmatig overleg. Het wel of niet voeren van overleg met gemeente(n) ten aanzien van de inzet van SMW is van invloed op het oordeel van respondenten over de samenwerking met gemeenten. Zo noemt een respondent dat ‘structurele afstemming op beleidsniveau met gemeente(n) c.q. regio’s wordt gemist, waardoor het ook niet lukt om samenwerkings- of kwaliteitsafspraken te maken’. Uit de enquête en de interviews wordt duidelijk dat hierin ook de mate waarin het mbo door de gemeente als partner wordt gezien, meespeelt in de tevredenheid van de respondenten. Tot slot noemen een aantal respondenten de slechte communicatie met gemeenten – vaak de omliggende gemeenten – als knelpunt in de samenwerking.

- Het functioneren van de wijk- of buurtteams.
Aspecten die hiermee te maken hebben zijn onder andere de mate waarin de wijkteam-medewerkers de benodigde kennis van de doelgroep hebben (betreft het bijvoorbeeld een 0-100 aanpak, een 0-23 aanpak of een 16-23 aanpak; in hoeverre hebben de medewerkers specifieke expertise over jeugd en de daarbij kenmerkende ondersteuningsvragen²⁹), de mate waarin de wijkteams outreachend en actief werken, het aantal beschikbare uren van de wijkteams voor het uitvoeren van de ondersteuning, wachtlijsten bij de wijkteams etc. Een andere dimensie die de tevredenheid over de samenwerking bepaalt, is ook de mate waarin SMW en het wijkteam in elkaars verlengde werken en daarmee ook een duidelijke eigen opdracht hebben. Zeker in een situatie waarin studenten in de eigen wijk ondersteuning krijgen, wordt soms opgemerkt dat de overdracht onvoldoende is en dat er sprake is van 'dubbel werk'. Over het algemeen zijn de respondenten die kritiek hebben op het functioneren van de wijk- of buurtteams niet over de hele linie negatief, maar geven zij aan dat de kwaliteit nog sterk wisselt per wijkteam.
- De mate waarin de regio waarin de mbo-instelling opereert aansluit op de wijkgerichte aanpak van gemeenten in de organisatie van de jeugdhulp.
De meeste mbo-instellingen hebben een groot voedingsgebied. Dat betekent dat studenten vaak uit (vele) tientallen gemeenten - of zelfs uit heel het land - afkomstig zijn. Uit een rapportage over de aansluiting onderwijs-jeugdhulp door mbo en gemeenten³⁰ wordt de vuistregel 30-40-30 genoemd: 30 procent van de studenten komt uit de plaats van vestiging van de mbo-instelling, 40 procent uit de regio daaromheen en 30 procent van buiten de regio. Ook studenten woonachtig binnen de gemeente van de mbo-instelling volgen meestal een opleiding buiten de wijk waar ze wonen. Voor het mbo is het nodig om een regionale blik te hebben en is een regionale aanpak in de aansluiting onderwijs-jeugdhulp dus gewenst. De wijkgerichte aanpak van gemeenten sluit voor het mbo dan ook vaak niet goed aan.

“De manier waarop gemeenten de jeugdhulp hebben georganiseerd is heel verschillend. Maar de jongeren uit deze verschillende gemeenten zitten wel bij elkaar in de klas. SMW heeft een taak in het uitzoeken van de verschillende werkwijzen (wie is het aanspreekpunt, wie bij de gemeente heeft er taken). Het leggen van de verbinding gaat in algemene zin wel steeds beter, maar de verschillen tussen gemeenten zijn groot.”

Voor een regionale aanpak is (ook voor de centrumgemeente) echter draagvlak nodig van omliggende gemeenten (en bij voorkeur ook van de andere mbo-instellingen in de

29 Het gaat om de al eerder genoemde problemen en ondersteuningsvragen die kenmerkend zijn in de overgang naar volwassenheid en zelfstandigheid

30 Fafieanie, V., & Keppels, E. (2017). De aansluiting van onderwijs – jeugdhulp door MBO en gemeenten. Drie werkprijktijken die jeugdhulp en MBO verbinden nader in beeld gebracht. Utrecht: NJi / KBA Nijmegen.

regio/stad). De mate waarin de regiogemeenten dezelfde visie delen en willen meebetalen verschilt. Het maken van afspraken over de financiering is bij een dergelijke bovenregionale werkwijze door één gemeente een lastig onderwerp van gesprek.

“Als gemeente ondersteunen wij nu ook mbo-studenten afkomstig uit andere gemeenten. Het is vooralsnog lastig daar financiële afspraken over te maken. Je hebt draagvlak nodig van de omliggende gemeenten, maar die zijn nog niet altijd zo ver. Als gemeente wil je ook niet jouw beleid ‘opdringen’ aan de andere gemeenten. Op het niveau van de RMC-regio onderzoeken we hoe we deze aansluiting regionaal kunnen beleggen en wat daar voor nodig is. Dat vind ik een superlastig en erg complex proces waarin je moet uitvinden wat je gezamenlijk kan doen en wat niet.”

“Een pilot (bekostigd door de regiogemeenten) om de verbinding tussen jeugdhulp en mbo te versterken werd als positief ervaren; alle betrokkenen wilden de pilot voortzetten. De regiogemeenten willen echter niet meer bekostigen en vinden dat het ROC de SMW-middelen moet inzetten om mee te financieren. Dit lijkt ons een absurd plan.”

In de kwaliteit van de samenwerking noemen veel mbo-instellingen het aantal gemeenten waar zij mee te maken hebben een knelpunt. Respondenten doelen zowel op het niet kennen van de contactpersonen, maar vooral ook op de verschillende werkwijzen van al die gemeenten.

“Met de aangrenzende gemeenten is er moeilijk contact te krijgen, terwijl 85 procent van de studenten niet uit de centrumgemeente komt.”

Ontwikkelproces

Ondanks dat nog niet alle respondenten tevreden zijn over de samenwerking tussen onderwijs (SMW) en jeugdhulp, wordt ook opgemerkt dat het op dit moment nog te vroeg is om de gevolgen en effecten van de transitie jeugdhulp op inhoud te beoordelen. Verschillende respondenten geven aan dat het tijd kost om elkaar te vinden en te leren kennen en dat ervaren knelpunten op zijn minst deels het gevolg zijn van dit ontwikkelproces.

“Drie jaar geleden is men in onze gemeente met de wijkteams gestart. Destijds zijn gemeente en onderwijs met elkaar in gesprek gegaan over de wensen vanuit het onderwijs. De structuur is toen neergezet, maar zonder richtlijnen of protocollen – inzet was om ‘gewoon te starten’. Dat was best spannend voor alle partijen, maar paste bij de insteek om ruimte te geven aan de professionals. In de afgelopen drie jaar zijn verbindingen gelegd en de eerste ervaringen opgedaan. Nu ontstaat weer een natuurlijk moment om met elkaar in gesprek te gaan en de ervaringen te delen (wat loopt goed, waar zitten verbetermogelijkheden).”

Juist omdat de manier waarop gemeenten de jeugdhulp hebben georganiseerd verschilt en de structuur van de mbo-instellingen (met veel of juist weinig vestigingen, met studenten afkomstig uit veel of een beperkt aantal gemeenten) uiteenloopt, is er niet één oplossing aan

te dragen in hoe de knelpunten opgelost kunnen worden. Een aantal respondenten benoemt knelpunten, maar geeft tegelijkertijd aan dat er wel sprake is van een positieve ontwikkeling in de samenwerking. Dit wordt ook door de MBO Raad herkend en benoemd: *“er is een positieve ontwikkeling zichtbaar en de overheid neemt ook de verantwoordelijkheid om de samenwerking verder op gang te brengen, bijvoorbeeld door de subsidieverstrekking aan het NJi³¹ om de aansluiting onderwijs-jeugdhulp te versterken en te verbeteren”*.

31. Zie hiervoor ook het werkprogramma van het NJi:
<https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Werkprogramma-NJi-2017.pdf>
<https://www.nji.nl/nl/Over-het-Nederlands-Jeugdinstituut/Waar-werken-we-aan>

Bijlage 1 – overzicht afgenomen interviews

MBO-instellingen

Organisatie	Naam	Functie
AOC Nordwin College, locatie Leeuwarden niveau 1/2	Mevrouw van der Stigchel	Zorgcoördinator mbo niveau 1/2
Deltion College Zwolle	Mevrouw van Eenennaam De heer Barneveld	Teammanager Studenten Succes Centrum Loopbaanadviseur Studenten Succes Centrum
ROC Landstede Zwolle	Mevrouw Thomas	Coördinator Student Advies & Begeleiding
Summa College Eindhoven	Mevrouw Sepers	Hoofd studentenservice
ROC Rijn IJssel Arnhem	De heer Gipmans	Stafmanager Studentenzaken
Albeda College Rotterdam	Mevrouw Kathmann	Directeur Trajectbureau
MBO Utrecht	De heer Ubels	Hoof Studentendienstverlening
ROC Rivier Tiel	De heer Smit	Trajectbegeleider Zorg & Welzijn
Mediacollege Amsterdam	De heer Heemskerk	Zorgcoördinator

Gemeenten

Organisatie	Naam	Functie
Gemeente Zwolle	De heer Dollekamp	Beleidsadviseur Maatschappelijke ontwikkeling
Gemeente Arnhem	Mevrouw Doejaars	Senior bestuursadviseur Jeugd
Gemeente Rotterdam	Mevrouw Pans	Accounthouder SMW gemeente Rotterdam
Gemeente Utrecht	Mevrouw Moonen	Senior beleidsmedewerker Onderwijs
Gemeente Utrecht / Buurteams Utrecht	Mevrouw Schepers	Manager buurteams Utrecht
Gemeente Tiel	Mevrouw de Winter-Bults	Senior beleidsmedewerker
MBO Jeugdteam Amsterdam	Mevrouw Schieven	Manager MBO Jeugdteam

Stakeholders

Organisatie	Naam	Functie
MBO Raad	Mevrouw Verheijen	Beleidsadviseur
Nederlands Jeugdinstituut	De heer Fafieanie	Senior adviseur
Beroepsvereniging opleiders mbo	Mevrouw van Anraad	Secretaris bestuur BVMO
JOB	Mevrouw Hoozeboom	Beleidsmedewerker
Sociaal Werk Nederland	De heer Radius	Senior adviseur

Sinds 2009 kent het ministerie van OCW jaarlijks subsidie toe aan de mbo-instellingen voor de uitvoering van schoolmaatschappelijk werk. Het schoolmaatschappelijk werk zou moeten bijdragen aan verbetering van de leerlingenzorg op en rond de school en daarmee aan het terugdringen van voortijdig schoolverlaten.

Deze rapportage bevat de uitkomsten van de evaluatie die is uitgevoerd naar het schoolmaatschappelijk werk (SMW) in het mbo. In het onderzoek is gekeken hoe mbo-instellingen vorm en invulling geven aan schoolmaatschappelijk werk, hoe het SMW door betrokkenen wordt gewaardeerd en wat de effecten zijn binnen het mbo.

De evaluatie laat een zeer positief beeld zien van SMW binnen het mbo. De ondersteuning wordt door mbo-instellingen en partners hooggewaardeerd. Er is sprake van een sterke inbedding binnen de mbo-instellingen en jaarlijks worden duizenden studenten met meervoudige, deels buitenschoolse problematiek op een professionele manier ondersteund. Het SMW vormt een belangrijke verbindingsschakel tussen de mbo-instelling en externe ondersteuningsaanbieders, zoals jeugdhulp, ggz en wijk/buurtteams. Het SMW levert op die manier een wezenlijke bijdrage aan het voorkomen van uitval van deze studenten.